ADAM AKADEMİ / *ADAM ACADEMY*
Sosyal Bilimler Dergisi / *Journal of Social Sciences*

August 2026, *Vol. 16, No. 2, p. 357-388*
https://doi.org/10.31679/adamakademi.1492983

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Başvuru / ***Received:*** 31.05.2024 | **Kabul** / ***Accepted:*** 20.07.2025

Çağdaş Davet Fıkhı, Demokrasi ve Nasihatname: Mehmet Metiner Düşüncesinin Dönemlendirilmiş Bir Analizi

Contemporary Islamic Jurisprudence, Democracy and Counsel: A Periodized Analysis of Mehmet Metiner's Thought

Ertuğrul ZENGİN*

Öz

Bu makalede Türkiye'de İslamcılığın son kırk yılında entelektüel-siyasetçi olarak yer alan Mehmet Metiner'in düşüncesi yazarlık hayatı boyunca kaleme almış olduğu kitapların metin analizi yöntemiyle incelenmiştir. Metiner, 1984 yılında Ahmed b. Hanbel kitabını yayımlamasıyla başladığı yazarlık hayatında 2020 yılında yayımladığı Siyasi Erdemler Risalesi 'ne kadar toplam on bir kitap yayımlamıştır. Makalede Mehmet Metiner düşüncesi üç döneme ayrılarak incelenmiştir. 1984 yılında Ahmed b. Hanbel biyografisinin yayımlanmasıyla başlayan kitap yazarlığı kariyerinin 1991 tarihli Kardeşlik Çağrısı kitabına kadar olan ilk yılları Klasik İslamcı dönem olarak adlandırıldı. Yeni Bir Dünyaya Uyanmak (1987), Şafakta 10 Gün-İran Notları- (1989), Sorunlarımızı Konuşmak (1990) kitapları üzerinden bu dönemde çağdaş davet fıkhı üzerinde çalışan Metiner, 1980'den sonra bölünmüş İslamcı camiayı aşkın bir dava prensibi ve prensibe uygun davranış ve tutum ilkeleri etrafında bir araya getirmeye çalışmıştır. 1991'den 2013'e kadar İdeolojik Devletten Demokratik Devlete: Zamanın Ruhunu Anlamak (1999), Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi (2004), Cennet Düşü: İdeolojik Devletten Demokratik Devlete (2004), Devletin Beka Sorunu: Hedef İç Savaş mı (2011) kitaplarıyla beraber post (yeni) İslamcı bir tutum içerisine giren Metiner, demokratikleşmeyi düşüncesinin ana ilkesi yaparak, parti yoluyla mücadeleyi düşüncesinin ana aksı olarak belirlemiştir. 2013 sonrasında Klasik ve post-İslamcı görüşlerinden farklı olarak üçüncü bir İslamcılığı benimseyen Metiner'in Palamut Mesihi (2015) kitabının ardından Siyasi Erdemler Risalesi kitabında doğrudan liderlikle kurduğu ilişki üzerinden kadim nasihatname kültürüne iştirak ettiği görülür. Makalede Metiner'in 1980'lerden 90'ların başına kadar uzanan 'çağdaş davet fıkhı' olarak özetlenebilecek ilk düşünce dizgesinden 1990'lı yıllarda keskin bir şekilde koptuğu bu durumun da üçüncü döneminde onu bir senteze değil bir senkretizme vardırdığı iddia edildi.

Anahtar Kelimeler

İslamcılık, post-İslamcılık, Mehmet Metiner, siyasal hareketler, demokrasi

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, ertugrul.zengin@marmara.edu.tr

Abstract

This article examines the thought of Mehmet Metiner, who has been an intellectual-politician in the last forty years of Islamism in Türkiye, through the textual analysis method of the books he has written throughout his writing career. Metiner has published a total of eleven books which began with the publication of the book Ahmed b. Hanbel in 1984, until the book Siyasi Erdemler Risalesi, which he published in 2020. Mehmet Metiner's thought is examined in the article by dividing it into three periods. The first years of his writing career, which began with the publication of the biography of Ahmed b. Hanbel in 1984, until his book Kardeşlik Çağrısı published in 1991, were called the classical Islamist period. Metiner, who worked on contemporary da'wah jurisprudence during this period through his books Yeni Bir Dünyaya Uyanmak (1987), Şafakta 10 Gün-İran Notları- (1989), Sorunlarımızı Konuşmak (1990) tried to bring together the divided Islamist community after 1980 around the principles of a transcendent cause and principles of behavior and attitude in accordance with the cause. Metiner, who adopted a post (new) Islamist stance with his books İdeolojik Devletten Demokratik Devlete: Zamanın Ruhunu Anlamak (1999), Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi (2004), Cennet Düşü: İdeolojik Devletten Demokratik Devlete (2004), Devletin Beka Sorunu: Hedef İç Savaş mı (2011) between 1991 and 2013, made democratization the main principle of his thought and determined the struggle through the party as the main axis of his thought. After 2013, Metiner adopted a third Islamism, different from his classical and post-Islamist views, and in his book Palamut Mesihi (2015), followed by Siyasi Erdemler Risalesi, he has participated in the ancient culture of advice through the relationship he established directly with the leadership. In the article, it is claimed that Metiner had broken away sharply from his first system of thought, which could be summarized as the 'contemporary dawah jurisprudence' that extended from the 1980s to the early 1990s, and that this rupture led him to a syncretism rather than a synthesis in his third period.

Keywords

Islamism, post-Islamism, Mehmet Metiner, political movements, democracy

Extended Abstract

The Islamist movement and thought in Turkey has gone through various stages and transformations in the last forty years. It is possible to follow these stages and transformations through the thoughts and writings of certain intellectuals. Mehmet Metiner is one of the intellectuals in question. His thought and political life correspond to various moments of the Islamist movement in Turkey. In this article, I followed the changes in Türkiye's Islamism in the last forty years through Metiner's thoughts. I divided Metiner's intellectual life and line into three: Islamist, post-Islamist and third wave. Metiner's classical Islamist period (1984-1991) started with the publication of Ahmed b. Hanbel's biography. During this period, Metiner was publishing the important and influential Islamist magazine *Girişim*. Metiner, who switched to a post-Islamist line after 1991, sought harmony between democracy and Islam under the influence of the spirit of the period. During this period, Metiner published *Yeni Zemin* and *Sözleşme* magazines. In his third and final term after 2013, Metiner turned to a discourse that emphasized political leadership and preferred to posits himself as an advisory.

In this article, I examined Metiner's thoughts through his books. I followed the conceptual process by subjecting his books to content analysis. I tried to detect the continuities and divergences between Metiner's thoughts through content analysis.

My first finding about Metiner thought, as I stated above, is that this thought is divided into three periods. Metiner's first period is the classical Islamist period. Outside of Turkey, Islamism was represented by Seyyid Qutb, Mawdudi, Ali Shariati and Khomeini, and in Turkey, it was represented by Necip Fazıl Kısakürek and Sezai Karakoç in the intellectual field and by National Outlook parties on the political level. The revolutionary-orderist Islamist ideological stream was also influential in Turkey, at least in intellectual circles, in the 1980s. Metiner re-evaluated the legacy of this stream on his own initiative in the 1980s. Metiner's thought, unlike the Iranian Islamist line of the period, did not have revolutionary desires. Rather, he was trying to bring together the dispersed Islamist community within a common framework, on a certain basis of dialogue, if not full consensus. Metiner named his political thought as contemporary da'wa jurisprudence.

Metiner's second period is the pro-democracy and post-Islamist thought that developed in the 1990s. According to this idea, the revolutionary attitude of classical Islamism is not a sustainable political attitude. Then, under new conditions, he switched to a political thought that aims to respect other political communities. Metiner asserts that Turkey's most important issue is the authoritarian political regime that democratization should be implemented as a common course that can bring together conservatives, leftists and liberals who have been excluded by the system.

Metiner's second term continued on the conservative-democracy axis after 2002, when the AK Party came to power. Metiner saw the AK Party and its leader Recep Tayyip Erdoğan as the main agents. However, after the Gezi Park Protests after 2013, the blockage in the Kurdish initiative process and finally the infamous Fethullahist coup attempt in 2016, pro-democracy could not define a political orbit on its own. At this stage, Metiner intended to return to some themes of classical Islamism. But he did not want to return to the full logic of classical Islamism. The new phase was also in search of another solution; neither the Islamism of the 1970s and 80s nor the democracy of the 1999s and 2000s could reveal an adequate position.

In the third stage, Metiner tried to combine the achievements of his first two political periods with a third element. This element is Erdoğan's undisputed leadership that has emerged over the years. Metiner, who tried to bring together the political will of Erdoğan and elements from Islamism and democracy in a policy and advice literature, reached an eclectic intellecutal position.

In this article, I examined Mehmet Metiner's thought by dividing it into three periods. Certain continuities and breaks can be found between these three periods. The relations of the Islamist intellectual with political actors, party leaders, community leaders or heads of state have always been a matter of debate. Just as situations in which the Islamist intellectual simply retreats into his shell and does not intervene in political processes render him inefficient after a certain point, excessive participation in political actors and processes also damages his subjectivity after a certain stage. In this respect, Metiner's intellectual story is a dynamic and revealing story in which we witness rises and falls.

As far as I have observed, Metiner's early thought should be regarded within Islamist tradition based on certain priorities and hierarchies, howewer he did not hesitate to put his own style within this tradition. The emphasis on democratization in his second term could be understood as in line with the spirit of the period. However, Metiner proposes democratization not as a contribution to his early thought nevertheless as an antithesis to his early thought. He suddenly inserted his own thought into the duality of democracy versus Islamism. At this moment, he threw aside the arguments of Islamism with very short and quick analyses. To some extent, his pro-democracy stance opened an exit door for Metiner in line with his political impulses. However politically existential crises were at hand that pro-democratic policies were not able to solve. In the 2015-2016 period, the need for a new political attitude came to the fore. At this stage, Metiner chose the position of an advisorship for Erdoğan's strong leadership rather than looking for a new ideological composition.

Metiner case is suitable to recognize and describe the adventure of the Islamist intellectual in the last forty years.

Of course, Metiner's path is not the only path of the Islamist intellectual. Islamist intellectuals have developed different ways and themes in the last forty years. Some of them remained loyal to the Islamist line and viewed all these processes from a more oppositional and distant perspective. Although some of them supported political proc[1]esses up to a certain point, they became resentful after a certain stage, and some tried to turn to their own original thought by pursuing completely different pursuits. The importance of Metiner's way among all these ways is his compliance with the general trajectory taken by Islamism. For this reason, where he came from is revealing about the place where Islamism has come in Turkey. Again, where he comes from will also be enlightening about the future processes of Islamism.

Giriş

Mehmet Metiner, entelektüel ve siyasetçi kimliğiyle 1980'li yıllardan günümüze kadar İslamcılık içerisinde önemli bir aktör olarak yer almıştır. Metiner, kırk yılı aşkın süre içerisinde İslamcılığın Türkiye'de dönüşümüne, çeşitli evre ve epizotlarına hem katkı vermiş hem de bu dönemlere aktif bir biçimde yazı ve kitaplarıyla şahitlik etmiştir. Bu bağlamda Metiner düşüncesinin bu makaleye konu edilmesinin iki önemli sebebinden ilki kendisinin 2000-2001 yılları arasında kısa süren Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) genel başkan yardımcılığı dışarıda bırakılırsa Türkiye'de İslamcı hareketin ana akımında fiilen yer alması ikincisi ise söz konusu ana akıma eserlerinde öz düşünümsel olarak bakabilmesidir. Metiner düşünesinin önemi onun İslamcı düşünce çizgisinin, Türkiye'de 1980 sonrası İslamcılığın gelişiminde bir izlek sunabilme becerisinde saklıdır. Bu bakımdan Metiner düşüncesinin çalışılması bu izleğin ortaya çıkarılması, süreklilik ve kırılmalarının açığa çıkarılması, Türkiye'de İslamcı düşüncenin gelişimi içerisinde bir örnek olarak ortaya koyulabilmesi açısından kritiktir.

1960 Adıyaman doğumlu olan Mehmet Metiner, 1975 yılında Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) bünyesinde İslamcı hareketle tanışmış ve yine dönemin İslamcı gençlik teşkilatı olan Akıncılar Derneği çatısı altında politize olmuştur. 1980 öncesi edindiği tecrübeler 1980 sonrası İslamcı faaliyetleri için bir altyapı teşkil edecek olan Metiner'in bir entelektüel-yazar olarak İslamcı camiada ismini ilk duyurması 1984 yılında basılan kısa *Ahmed b. Hanbel* biyografisi ile olmuştur. Ancak onun İslamcı hareket içerisinde yerini almasını esas olarak sağlayacak faktör 1985 yılında yayın hayatına başlayarak, 1990 yılına kadar yayımlanmasını sürdürecek olan *Girişim* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlenmesi olmuştur. 1985-90 arası İslamcı entelektüel üretimin önde gelen mecralarından biri olan *Girişim* dergisinden sonra Metiner, 1990'lı yıllarda dergi yazarlık ve yöneticiliğini yine dönemin önde gelen dergileri olan *Yeni Zemin* (1993-1994) ve *Sözleşme* (1997-1998) dergilerinde devam ettirmiştir (Metiner, 2004b).

1

Metiner'in 1990'lı yıllarda sadece bir entelektüel olarak teorik zeminde değil siyasetin icrasında-pratiğinde de yer aldığı görülmektedir. 1990'ların başı itibariyle Refah Partisi İstanbul İl Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın danışmanlığını üstlenen Metiner on yıla yakın süre görevini sürdürmüş ardından Fazilet Partisi genel başkanı Recai Kutan'ın danışmanlığını üstlenmiştir (Metiner, 2004b). Metiner, 2011 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nden (Ak Parti) Adıyaman, 2015 seçimlerinde ise İstanbul milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği görevinin yanı sıra Metiner, 2015-2020 yılları arasında *Star* gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Mehmet Metiner'in kısa biyografisini göz önünde tuttuğumuzda onun siyasetin pratiğiyle ilgilenmiş olsa da ağırlıkla entelektüel-düşünür olarak kendi çizgisini belirlediği söylenebilir. Metiner'in pratikle ilişkisi de ağırlıklı olarak pratiği düşünsel olarak etkileyen, yönlendirmek isteyen danışman kimliğiyle ortaya çıkmıştır.

Metiner düşüncesi üzerine yapılan bu çalışmada İslamcılık ve post-İslamcılık kavramları merkezi bir yer tuttuğu için söz konusu kavramların tanımları üzerinde durulmalıdır. Söz konusu kavramlar çalışmada post-İslamcılık kavramını ortaya atarak İslamcılık-post-İslamcılık ayrışmasının altını çizen Asef Bayat'ın tanımladığı şekilde kullanılacaktır. Bayat'a göre İslamcılık, "İslam'ı üstün bir siyasal model, kültürel kural, yasal yapı ve iktisadi düzenleme ile eksiksiz bir ilahi sistem olarak" kabul eder (Bayat, 2015: 38). İslamcılık siyasi amacını mümkünse "İslami bir devlet kurmak" ama her halükârda "ideolojik bir cemaat inşa etmek olarak" belirler (Bayat, 2015: 40). İslamcılık bir bakıma sadece İslam'ın kendi öz tecrübesine göndermede bulunarak mükemmel bir sistemin İslam tarafından sağlanacağı görüşündedir. Post-İslamcılık ise Bayat'a göre "bir deneme safhasının ardından İslamcılığın cazibe, enerji ve meşruiyet kaynaklarının bir zamanlar ateşli taraftarları arasında dahi yorgun düştüğü siyasal ve toplumsal koşullara atıfta bulunur" (Bayat, 2015: 43). Post-İslamcılık bu minvalde İslamcılıktan vazgeçme ya da onu bir kenara atma pratiğinden ziyade ortaya çıkan bir tıkanma ve kriz anında onu demokrasi, özgürlük ve insan hakları söylemleriyle birleştirerek yeni koşullarda sürdürmeyi amaçlar (Bayat, 2015: 44). İslamcılık literatüründe İslamcılığın tanımı ve gelişimi ile ilgili önemli çalışmalardan birisi de Olivier Roy'un *Siyasal İslam'ın İflası* kitabıdır. Söz konusu yazar ve kitaptansa Asef Bayat üzerinden İslamcılığın tanımlanma sebebi Roy'un İslamcılık sürecinin bir başarısızlık süreci olarak tanımlayarak paranteze almış olmasıdır (Roy, 1994: 12). Bayat ise daha göreceli ve geçişken bir yaklaşım benimseyerek İslamcılığı başarısızlıkla biten bir süreç olarak değil dönüşen ve evrimleşen bir süreç olarak açıklamıştır.

Literatür Taraması ve Metiner Düşüncesinin Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi İçerisinde Konumlandırılması

Türkiye'de İslamcı düşünce literatürü içerisinde Mehmet Metiner'in

görüşlerinin içerik analizinin yapıldığı müstakil bir çalışma mevcut değildir. Çalışma literatürdeki bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Ancak Mehmet Metiner düşüncesini ele alan müstakil bir çalışma olmaması Metiner'in isminin Türkiye'de İslamcı düşünce bağlamında literatürde kayıt altına alınmadığı anlamına gelmez. Kenan Çayır, Türkiye'de *İslamcılık ve İslami Edebiyat* adlı eserinde Metiner'e İslamcı akımın 1970'lerden itibaren farklı tezahürlerinin bir şahidi olarak başvurur. Metiner'in *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi* kitabına referansla İslamcıların 1970 ve 80'li yıllarda şiir, roman türünden eserler de dahil olmak üzere İslami kitapların dışında kitap okumaya sıcak bakmadıklarını belirtmiştir (Çayır, 2008: 30). Çayır ayrıca yine devleti elde etmeye-dönüştürmeye odaklı 1970'ler İslamcılığından 2000'li yılların sivil toplumcu ve demokratik İslamcılığına yönelişin bir şahidi olarak Metiner'e referans vermiştir (Çayır, :2008 169-168).

İslamcı entelektüellerin 1990'lardan 2020'lere doğru uzanan macerasını ele aldığı makalesinde Talha Köseoğlu, Metiner'in yanı sıra Ali Bulaç, Yalçın Akdoğan, Ümit Aktaş, Abdurrahman Dilipak, Rasim Özdenören gibi önde gelen İslamcı entelektüellerin 1990'larda demokrasi İslam ilişkisini ele alış biçimini incelemiştir. 1993-1994 aralığında *Yeni Zemin* dergisinde toplanan İslamcı entelektüellerden Metiner ve Akdoğan açıkça demokratik pozisyonu -İslam ile demokrasinin uyumunu- savunurken Bulaç, Özdenören ve Aktaş gibi isimler İslam ile demokrasi ilişkisi açısından daha ikircikli ve eleştirel bir tutum içerisindedirler (Köseoğlu, 2019: 12). Köseoğlu, 28 Şubat sürecinden 2000'lere doğru gelindiğinde Metiner-Akdoğan çizgisinin Bulaç'ı yanlarına alarak çok daha güçlü ve kendinden emin şekilde tezlerini savunduğunu ifade ederken karşı tarafta Ümit Aktaş'ın demokrasinin ideal bir sistem olarak yeterliliğini sorguladığı çıkışları hariç eleştirel tutumun zayıfladığını belirtmiştir (Köseoğlu, 2019: 15). Köseoğlu, bu makalede ileri sürülen görüşle örtüşen bir biçimde demokrasi ile İslam birlikteliğini savunan post-İslamcı tutumun 2010'lu yıllardan itibaren Ak Parti'nin üst üste kazandığı seçimler sonrasında zayıfladığını, özellikle 2013 yılındaki Gezi Parkı olaylarından itibaren liberallerle ve dolayısıyla liberal demokratik görüşle Ak Parti ilişkisinin koptuğunu belirtir. Metiner, 2013 sonrasında liberal demokrasi-Ak Parti kopuşunda, Ak Parti yanında yer almış, 2010 öncesinde benimsediği demokrasi anlayışını revize ederek Ak Parti'nin seçim sonuçlarıyla desteklenen millet iradesinin belirleyiciliği anlayışına yaslanmıştır (Köseoğlu, 2019: 18-19).

Burada yapılan tartışma İslamcılığın son kırk yılına ilişkin bir dönemlendirme altyapısı üzerinde kurulacaktır. Söz konusu dönemlendirme Dursun Çiçek'in, 1997 yılında yayımlanan *Postmodernizmin İslamcılar Üzerindeki Etkisi* adlı kitabında *Bilgi ve Hikmet* ve *Yeni Zemin* dergileri etrafında kümelen yazar ve entelektüelleri "Yeni İslamcılar" olarak nitelemesine referansla yapılacaktır (Çiçek, 1997).

Çiçek'e göre Yeni İslamcılığın 1960 ve 70'lerin Klasik İslamcılığından en büyük farkı devlet-yönetim-otorite ile kurduğu ilişkiydi. Klasik İslamcılık, Müslümanlara yabancılaşmış seküler devletin karşısında İslami devleti savunuyordu. Klasik İslamcılığın sorunsallaştırdığı modern devletin kendisi değil onun seküler kimliğidir. Eleştiri ve arayış devletin kimliğini dönüştürmeye yönelikti yoksa devletin yapısal bir eleştirisine yönelmiyordu. Modern devlet bütün yönetim aygıtlarıyla İslamileştirilirse İslamcı amaç gerçekleştirilecekti. İran İslam Devrimi bu minvalde Klasik İslamcılığın bir zirve anı olarak ortaya çıkar. Postmodernist etkilere açık Yeni İslamcılık ise tam da modern devletin güç ve otorite ile kurduğu ilişkiyi sorunsallaştırmıştır. Yeni İslamcılık, İslamcılığın gündemini zaten mevcut olan devlet yapısının seküler ya da dini sıfatlarıyla nitelenmesinin ötesine geçirerek modern devletin toplum ve bireyler karşısında elinde tuttuğu gücü eleştiri konusu yapmıştır (Çiçek, 2019: 180-183). Bu durumda Klasik İslamcılığın *opus magnumu* olan İran İslam Devrimi bir anda kendi varoluşunu modern devletin otoriteyle kurduğu ilişki üzerinden kurduğu için yanlış bilincin bir aksiyonu haline gelebiliyordu.

Klasik İslamcılık ve Yeni İslamcılığın ardından Türkiye İslamcılığı 2010'lu yıllarda yeni bir döneme girdi. Aslında bu yeni dönemden önce 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, Yeni İslamcı çizgiden bile daha 'demokrat' bir yön olarak muhafazakâr demokrasiye yönelmişti. Yeni İslamcılığın çoğulcu Medine Vesikası modeli bu dönemde artık teklif dahi edilmiyordu. Demokrasi arayışı ve arzusu bu dönemde Ak Parti'yi liberal entelektüel ve çevrelerle yakınlaştırmıştı. Ancak söz konusu yakınlaşma ve iş birliği 2013 yılında patlak veren Gezi Olayları ile bir kırılma yaşayacaktır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından 2017 yılı Nisan ayında yapılan referandumda kabul edilen Temmuz 2018 itibariyle resmen geçilen başkanlık sistemiyle beraber muhafazakâr demokrat çizgiyle yollar tamamen ayrılacaktır. İslamcılık bu yıllardan itibaren merkezinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik otoritesinin bulunduğu yeni bir siyasal evreye geçmiştir. Henüz içinde bulunduğumuz dolayısıyla zihinsel olarak yeterince mesafelenemediğimiz bu yeni fazın nasıl isimlendirileceği konusu bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Türkiye'deki sol çevrelerde Erdoğanizm olarak adlandırılan (İnsel, 2020), Erdoğan'ın kendisinin muhafazakâr devrimcilik olarak isimlendirdiği (Erdoğan, 2022) bu yeni döneme bağlayıcı bir isim vermemek ancak bir taraftan da bu dönemi kendisinden önceki Klasik ve Yeni İslamcılıklardan ayırt etmek üzere bu dönem üçüncü (dalga) İslamcılık olarak adlandırılacaktır.

Mehmet Metiner'in entelektüel hayatı bu üç dönemi, bu üç dönemi birbirinin altındaki üç paralel çizgi olarak hayal edersek dikey kesmiştir. Metiner üç dönemi de tecrübe etti ve üç dönem içerisinde üç dönemin özelliklerini yansıtan eserler verdi. Üstelik bu eserler bu üç dönemin arasındaki geçişlerin mantığı üzerinde de

uzun uzun açıklamalar barındırırlar. Metiner'in kitaplarının sadece bu üç dönemin özelliklerini yansıtması bakımından betimsel incelemesi bile kıymetlidir ancak bu makalede bunun ötesinde Metiner örneği üzerinden giderek Klasik İslamcılıktan post (yeni) İslamcılığa geçişte demokrasi vurgusunun post-İslamcılıktan üçüncü (dalga) İslamcılığa geçişin şartlarını ve içeriğini koşullandırdığı, şekillendirdiği iddia edilecektir.

Bu makalede bir entelektüel olarak Mehmet Metiner'in siyasal düşüncesi kitapları üzerinden ele alınacaktır. Metiner'in kitap yazarlığı kendi düşünce serüvenine tekabül edecek üç döneme ayrılabilir. Bu dönemlerden ilki yazarın *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* (1987), *Şafakta 10 Gün-İran Notları-* (1989), *Sorunlarımızı Konuşmak* (1990) ve *Kardeşlik Çağrısı* (1991) metinlerini kaleme aldığı 'ideolojik' dönem olarak adlandırılacak Klasik İslamcı dönemdir. Metiner'in ikinci dönemi *İdeolojik Devletten Demokratik Devlete: Zamanın Ruhunu Anlamak* (1999), *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi* (2004) ve *Cennet Düşü: İdeolojik Devletten Demokratik Devlete* (2004) ve *Devletin Beka Sorunu: Hedef İç Savaş mı* (2011) kitaplarını kaleme aldığı 'demokratik' dönem olarak tanımlanabilecek post-İslamcı evredir. Yazarın *Palamut Mesihi* (2015) ve *Siyasi Erdemler Risalesi* (2020) eserlerinin ortaya çıktığı dönem açık bir nitelemeden kaçınılarak üçüncü (dalga) İslamcılık dönemi olarak ifadelendirilecektir.

Çalışmada Metiner düşüncesi kitaplarının metin analizi metoduyla incelenecektir. "Metin analizi söylem araştırmacılarının kayıtlı veya görsel bir mesajın özelliklerini tasvir etmek ve yorumlamak için kullandıkları bir yöntem" olarak tanımlanır (Frey et al., 1991: 203). Metin analizi yöntemi de kendi içerisinde retoriğin eleştirisi, içerik analizi, konuşma analizi ve örtük bulgular analizi gibi analiz çeşitlerine ayrılır (Frey et al., 1991: 206). Bu makalede bu analiz çeşitlerinden retoriğin eleştirisi tercih edilecektir. Retoriğin eleştirisi retoriğe kaynaklık eden metnin kamusal muhataplarına "ikna edici bir şekilde" bir mesaj verme kaygısı gütmesini bekler (Frey et al., 1991: 206). Metiner'in eserlerinin retorik analizine uygunluğu onun entelektüel çabasının dışsallığı ile doğrudan ilgilidir. Metiner, entelektüel hayatının başından itibaren kamusal bir figür olma tercihinden vazgeçmemiş vereceği mesajların gerek İslami kamuoyunda gerekse genel Türkiye kamuoyunda karşılık bulmasıyla ilgilenmiştir. Üstelik Metiner kitaplarında verdiği mesajları sadece kişisel bir mesaj olarak örgütlememiş, ileride üzerinde durulacağı üzere İslamcı söylemin ne olduğu ya da daha sonraki aşamalarda nasıl değişmesi gerektiğini tartışarak 'ideoloji' adına da bir belagat üretmiştir. Bu durumda son aşamada retoriğin eleştirisi başlığı altında değerlendirilen eleştiri ise ideolojinin eleştirisidir (Foss, 2009: 237). İdeolojiler sosyal hadiseler hakkında geliştirilen yargı ve kanaatlerin toplamı olarak tanımlanır (Foss, 2009: 237). İdeolojilerin eleştirisi postyapısalcılıktan da destek alarak söz konusu yargı ve kanaatlerin yapılandırma biçimlerinin analizi

ve çözülmesi ile ilgilenir (Foss, 2009: 241). Bu makalede ideolojinin kritiği olarak Metiner düşüncesini yapı sökümüne uğratmaktan ziyade söz konusu düşüncenin en baştan nasıl yapılandırıldığı üzerinde durulacaktır. İslamcı döneminde belirli bir ideolojik dizgeye ulaşan Metiner'in post-İslamcı döneminde söz konusu dizgeden radikal bir şekilde koptuğu ardından üçüncü döneminde tutarlı bir ideolojik senteze ulaşamadığı iddia edilecektir.

Metiner düşüncesinin çalışılmasının meşruluğu söz konusu düşüncenin içeriğinden elde edilecek argümanlara gerekli zemini sağlar. Çalışmada Metiner düşüncesinin iki kırılmasına konsantre olunulacaktır. Bu kırılmalardan ilki İslamcılıktan post-İslamcılığa yöneldiği 1990'lı yılların sonundan 2000'li yıllara uzanan kırılmadır. İkinci kırılma ise 2010'ların ortalarından 2020'lere uzanan post-İslamcılıktan iradeciliğe-sadakate uzanan ikinci kırılmadır. Bu makalede kırılmalardan ilkinin, İslamcılıktan post-İslamcılığa/demokratlığa dönüşün esas belirleyici kırılma olduğu, 1970'lerden 90'lara uzanan teorik birikimin 90'lı yıllarda demokratikleşmenin getireceği siyasi kazanımlara binaen terk edildiği savunulacaktır. Bu kırılma ile yaşanan teorinin tasfiyesi 2010'lardan sonra İslamcılığı tutarlı ve anlamlı bir fikri bütünlükten yoksun bırakmıştır.

Mehmet Metiner'in Klasik İslamcı Dönemi (1984-1991)

1960 doğumlu olan Mehmet Metiner *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi* isimli otobiyografisinde ele aldığı üzere Klasik İslamcılığın Türkiye'deki kurumsal izdüşümleri olan Milli Selamet Partisi, MTTB ve Akıncılarla 1980 öncesindeki yoğun siyasi atmosferde tanışmıştı. Adıyamanlı bir Kürt olan Metiner'in neden İslamcı harekete dahil olup dönemin güçlü sol hareketine ya da daha etnik temelli bir siyasi arayış olarak Kürt hareketine dahil olmadığı sorusuna verdiği cevap erken yaşta MTTB'yle tanışmasıdır (Metiner, 2004b: 20) Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) karşıtı Adalet Partili (AP) dayısının etkisinin altında muhafazakâr dini bir çevrede büyüyen Metiner tabii olarak CHP ve sol harekete mesafeliydi (Metiner, 2004b: 21). Kürtçülükle tanışması ise MTTB ve daha sonra Akıncılar bünyesinde yaptığı ümmetçi okumaların ardından gerçekleşmişti. MTTB öncesinde Kürtçü gruplarla tanışması durumunda belki de Kürtçülüğe meyledecekti (Metiner, 2004b: 26) ancak dönemin birçok politikleşme hikayesi gibi Metiner'in politikleşmesi de erken yaşta tanıştığı çevre, aile, çeşitli tesadüf ve yatkınlıklarla belirlenmişti. İstanbul ve Adıyaman arasında çeşitli siyasi okumalar ve teşkilat faaliyetleriyle geçen bu erken dönem ideolojik oluşum aşaması 12 Eylül darbesiyle kısa bir kesintiye uğradı. 12 Eylül'de ceza almayan Metiner çeşitli ekonomik ve kişisel zorlukların etkisiyle Konya Meslek Yüksekokulu'na kaydoldu. Konya'da da canlı bir İslami politik çevre içerisinde yer aldıktan sonra İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanarak İstanbul'a geldi. *Girişim* dergisini çıkardığında fakültede öğrenciydi (Metiner, 2004b: 98-105).

Metiner'in genel hayat tecrübesi, teşkilatlardaki çalışmalar, arkadaşlarla okuma halkaları ve kişisel okumaların kaynaklık ettiği entelektüel politik oluşumunun miladı olarak *Girişim* dergisini çıkardığı tarih olan 1985 yılı saptanabilir. Ancak bu çalışmada *Girişim* öncesinde bir 'yazar' olarak temayüz ettiği ilk tecrübesi olarak *Ahmed b. Hanbel* kitabının basım yılı olan 1984 yılın Metiner'in erken-klasik döneminin başlangıcı olarak ele alınacaktır. Metiner erken-ideolojik döneminde *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* (1987), *Şafakta 10 Gün-İran Notları-* (1989), *Sorunlarımızı Konuşmak* (1990) ve *Kardeşlik Çağrısı* (1991) olmak üzere dört eser daha kaleme alacaktır. 1985 yılından (*Girişim*'in yayın hayatına başlamasından) sonra kaleme alınan eserlerin özelliği, *Şafakta 10 Gün İran Notları* özel olarak ele alınan bir eser olarak istisna alınırsa, buradaki yazıların birçoğunun daha önce dergide basılmış olması bu itibarla kitapların (elbette yeni makalelerle de takviye edilerek) dergi makalelerinin derlemesi hüviyetinde olmasıdır. Burada *Ahmed b. Hanbel* kitabı ele alındıktan sonra kronolojiyi bozma pahasına *Şafakta 10 Gün* kitabı ele alınacaktır. *Şafakta 10 gün* kitabı Metiner'in 1989 yılında İran İslam Devrimi'nin 10. Yıl merasimlerine katılmak için İran'a yaptığı geziden aktardığı notlar ve İran İslam Devrimi'nin Türkiye kamuoyunda alımlanışına dair analizlerini ortaya koyduğu bir çalışmadır. Metiner'in bu diğer üç kitabı *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak*, *Sorunlarımızı Konuşmak* ve *Kardeşlik Çağrısı* onun erken-ideolojik dönemindeki fikriyatının temel çizgilerini çizdiği ve ayrıntılandırdığı kitaplar olarak kendi içinde bir bütünlük teşkil etmektedir.

Metiner, *Ahmed B. Hanbel* kitabını Ali Bulaç'ın teşvikiyle Ali Kemal Temizer'in yönetimindeki Beyan Yayınları'nın biyografi serisi bünyesinde kaleme almıştır (Metiner, 2004b: 131). Kitap, biyografi serisinin on altıncı kitabı olarak yayınlanmıştır. İlk kitap Mehmet Cemal imzalı *Hz. Muhammed* iken Ahmed b. Hanbel'den önceki kitap ise Mustafa Özçelik imzalı *Yunus Emre*'dir. Ebu Hanife ve İmam Şafii gibi, Hanefi ve Şafii mezhep imamlarının biyografilerinin ele alındığı seride Ahmed b. Hanbel'i araştırmayı Mehmet Metiner kendisi tercih etmiştir (Metiner, 2004b: 131). Ahmed b. Hanbel'in "biçimsel selefiliği" değil dönemin Abbasi iktidarına karşı her türlü baskıya rağmen azimle muhalif bir duruş sergilemesi tercih sebebini oluşturur. Diğer bir deyişle Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin içeriği değil ancak bunları zor koşullarda savunma iradesi Metiner açısından dikkat çekici olmuştur (Metiner, 2004b: 131-132). Nitekim kitabın içeriği, Metiner'in bu saptamasını doğrular; yüz on üç sayfalık kitapta Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin değerlendirilmesi yetmiş dokuzuncu sayfadan itibaren başlar. Ondan önce Ahmed b. Hanbel'in biyografisi eşliğinde yaşadığı zorluklara nasıl göğüs gerdiği uzun uzun anlatılır.

Ahmed b. Hanbel, Metiner için henüz bir başlangıçtı. Metiner'i geniş İslami kamuoyuna tanıtacak olan 1985 yılında yayın hayatına başlayan *Girişim* dergisi olacaktır. Ancak tanınmanın ötesinde İslamcı kamuoyu içerisinde bir fark oluşturacak,

entelektüelliğinin sınırlarını açık edecek tavrı 1989 yılında İran'a yaptığı geziden sonra kaleme aldığı kitapta gösterdiği 'cürette' görülür. Metiner, kitabında dönemin devrim yanlısı İslamcı kamuoyunun hoş karşılamadığı bazı ayrımlara gitmiştir. Devrime bakarken onu bütün kusurlardan azade bir mükemmellik olarak görmekten uzak tutumu Metiner'in yoğun eleştiriler almasına yol açacaktır. Aslında Metiner'in kitabının hemen başında "ancak asıl başarı Humeyni'nin gönüllerde ve kafalarda gerçekleştirdiği inkılaptır" (Metiner, 1989: 15) ifadesiyle Devrim'i olumlar, bu olumlama kitabın başından sonuna kadar devam edecektir. Metiner, Devrim muarızı değildir, Devrim'i eleştirme peşine düşmez, Devrim'e karşı olumlu duygular içerisindedir. "Bu devrim kolay kolay yıkılmaz" tespitiyle de olumlu tutumunu vurgulamıştır (Metiner, 1989: 17).

Metiner İran devrimine karşı olumlu duygu ve düşüncelerine rağmen Türkiye'deki İrancılık akımına karşı mesafelidir. O, Türkiye'de İslami kamuoyunun Devrim'e karşı "düşmandan çok düşman" ve "İran'dan çok İrancı" olmak üzere iki tutum içinde olduğunu iddia etmekteydi (Metiner, 1989: 87). "Düşmandan çok düşman" mezhepçi mülahazalarla Devrim'i Şiilik siyasetinin bir aracı olarak gören anlayıştı. Metiner "düşmandan çok düşman" olan anlayışın çok fazla üzerinde durmaz. Bu anlayış açık bir şekilde "İran İslam Devrimi'ni anlamak ve yorumlamak noktasında Müslüman olmayan bir kısım batılı gazeteci ve yazarlardan bile çok daha geri bir konumda bulunmaktadırlar" (Metiner, 1989: 87). Mehmet Metiner'in hitap ettiği İslamcı cemaat içerisinde İran İslam Devrimi'ne karşı olan gruplar 1985-90 arası periyod için ifade edecek olursak belirleyici değildi. Buna karşın Nureddin Şirin'in editörlüğünde çıkan *İstiklal* ve *Şehadet* dergilerinde İrancı politik tavır temerküz ediyordu. Metiner'in politik duruşu İran deneyiminin İslami siyaset açısından belirleyici olduğu görüşündeki Nureddin Şirin çizgisinden ayrışıyordu. Metiner, İran tecrübesini kendine özgü bir tecrübe olarak önemsiyordu ama onun bir usul olarak kopyalanıp diğer Müslüman ülkelere (dolayısıyla Türkiye'ye) uygulanması görüşüne eleştiriler getiriyordu.

Metiner'in Türkiye'deki İrancılara yönelttiği eleştiri üç başlıkta toplanır. Bunlardan ilki "İran'ı daha çok mezhepsiz kriterlerle değerlendirmek", ikincisi "tarihi yeniden yorumlamak adı altında ehl-i sünnet Müslümanların hassasiyetlerini tahrik etmek", üçüncüsü ise "İmam Humeyni'ye beyat etmeyenleri, Kuran ve Peygamber hattının dışında göstermek" (Metiner, 1989: 88). Aslında bu üç eleştiri birbiriyle bağlantılı eleştirilerdir. Metiner'e göre Türkiye'deki İrancılar, İran Devrimi'nin Şii-Caferi fıkhına uygun bir devrim olduğunu kabul etmemekte, devrim ideolojisini mezhepler üstü bir mantığa oturtmak istemektedirler. Halbuki devrimin mezhebî bir kaynağıe nın olduğunun ifade edilmesi onun 'mezhepçi' olduğunu göstermez. İran İslam Devrimi'nin arkasında Şii geleneğinin tarihsel birikiminin olduğunu iddia etmek onu zayıflatmaz

aksine güçlendirir (Metiner, 1989: 90). Metiner'e göre mezhep oluşumları İslam tarihinin gerçekleridir ve devrimin arkasında Şii bir bilinç bulunması asla bir kusur değildir (Metiner, 1989: 96). Ancak Metiner'e göre Türkiye'deki İrancı İslamcılar devrimi gerçekleştiren İran'daki İslamcıları da aşacak şekilde İran Devrimi'nin mezhepler üstü göstermeye kalkışırlar. Ancak bu gösterme hali olduğu yerde durmaz ve bir adım ötesinde Sünnilik eleştirisine dönüşür. Belki doğrudan Sünniliğin adını vererek değil ancak Sünni tecrübenin önemli aktör ve bileşenleri olan ulemayı ve tasavvuf hareketlerini yozlaşmış ve sapkın olarak değerlendirerek halkın benimsediği İslam'ı hedef alan bir tarihsel analiz benimsenir. Sünni geleneğin bu şekilde itham edilmesinin politik sonucu sahih bir İslami hareketin Sünni tecrübeden çıkamayacağı gizli kabulüne varır. Bu durumda imam olarak Humeyni'ye biat etmek Sünni dünyadaki İslamcılar açısından da tek çıkar yol haline gelir (Metiner, 1989: 92-93).

Metiner, İran tecrübesini merkeze alan bu akıl yürütmeye karşılık, İran tecrübesini de kabul eden ama onu tecrübelerden bir tecrübe olarak görelileştiren bir yaklaşıma yönelir. "Çağdaş Davet Fıkhı" başlıklı yazısında belirttiği üzere Sünni İslam tecrübesi de kendi geleneğinden istifadeyle pekâlâ muteber bir politik müktesebat ve tavır geliştirebilir. Hatta bir adım ötesinde halkın dini inanç ve geleneğini horlayan değil tam tersine söz konusu inanç ve geleneği içerecek bir İslamcı anlayışa açılmak gereklidir. Bu durumda İslamcı hareketlerin İran tecrübesini evrensel bir deneyim olarak kabul ederek kendilerini o tecrübeye uydurmaları değil, İran tecrübesini de bir örneklik olarak kabul ederek kendi öznel tecrübelerini yerelde oluşturmaları gereklidir (Metiner, 1987: 55-61).

İran tecrübesi gibi dönemin İslamcıları açısından güçlü bir siyasal ufku görelileştiren anlayışı onun eleştiri yağmuruna tutulmasına sebebiyet verir. Metiner'e yapılan eleştiriler onun "zıddi inkılabi", Türkçesiyle "devrim karşıtı" olduğu ithamında yoğunlaşır (Metiner, 2004b: 323). Metiner'in aldığı tepkiler aslında dönemin İslamcı kamuos yunun politik asabiyesinin gücünü gösterir ve dönemin genel atmosferi açısından düşünülürse anlaşılırdır. 1928'de kurulan İhvan-ı Müslimin gibi bir siyasal örgüt ve Seyyid Kutup ve Mevdudi gibi entelektüeller çıkarmış olmasına rağmen İslamcılık hareketinin 1924'ten 1979'a kadar macerası içerisinde kendisine nispet edilerek ilerlenecek bir 'başarı' hikayesi yoktu. İran İslam Devrimi bu şartlar altında bir 'zafer' olarak güçlü bir referans noktası ve zemini olarak ortaya çıkmıştı. Devrim taraftarları için devrime muhafazakâr, mezhepçi bir yerden bakan anlayışları bertaraf etmek bu minvalde daha kolaydı. Bu anlayışlar mezhepçilikle, gelenekçilikle, dar zihniyetle kolaylıkla damgalanabilirdi. Ancak devrimi kabul eden, onun değerini vurgulayan fakat İslamcı tecrübe içerisinde kendisine merkezilik atfedilmesini eleştiren yaklaşım çok daha yaralayıcıydı çünkü bertaraf edilmesi kolay değildi.

Metiner'in dönem şartları içerisinde yaptığı İran çıkışı kuşkusuz bir cüret örneğiydi. Ancak bu 'cüret' anlık bir çıkıştan farklı olarak ideolojik bir yapılanmadan kaynağını alıyordu. Metiner, *Girişim* dergisinde yayımlanan metinlerinden oluşan *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* (1987) *Sorunlarımızı Konuşmak* (1990) ve *Kardeşlik Çağrısı* (1991) kitaplarında "çağdaş davet fıkhı" olarak isimlendirdiği ideolojik kurgusunu ortaya koydu. *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak*, Metiner'in *Ahmed b. Hanbel*'den sonra kaleme aldığı ikinci ama kendi düşünce çizgisini ortaya koyması-bir tez sahibi olması bakımından ilk eserdir. Metiner'in *Girişim*'i beraber çıkardığı arkadaşı Hüseyin Okçu'nun kitaba yazdığı kısa "takdim" yazısı kitabın dönemin genel İslamcı atmosferinde nasıl anlaşılması gerektiğinin çerçevesini çizer. Okçu'ya göre Hasan El Benna, Bediüzzaman Said Nursi, Seyyid Kutup, Mevlana Mevdudi, Ayetullah Humeyni ve hatta Ali Şeriati ile Tunus İslami Yöneliş Hareketi lideri Raşid El Gannuşi'nin yaklaşımları Metiner'in bakış açısını çerçevelemektedir. Okçu'ya göre *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* İslami hareketin bütün sorunlarını çözemeyebilir ama adı geçen İslamcıların son yüzyılda ürettikleri bilgi ve değerlendirme dağarcığına katkıda bulunabilir (Hüseyin Okçu'nun kaleme aldığı Takdim yazısı içinde Metiner, 1987: 8).

Okçu'nun Metiner'i İslamcılık akımı içerisinde konumlandırma şekli ve ona biçtiği misyon, Metiner'in klasik/ideolojik döneminin anlaşılması bakımından açıklayıcıdır. Öncelikle Metiner, Benna ya da Said Nursi'yle başlatılabilecek fikri bir yapılanmanın parçasıdır. Bu manada Metiner kendi başına ayrıksı bir bilinç değil kendisinden önce bir tarihte başlayan ve o güne kadar süzülerek ve yapılanarak gelen bir fikri akımın parçasıdır. Ve bu fikri akım içerisinde Metiner'den beklenen kendisinin büsbütün yeni bir sistem oluşturması değil fakat oluşmuş bir ideolojik çerçeve içerisinde kendi döneminin ürettiği soru ve sorunlara cevap üretmektir. Bu meyanda Metiner bir ideolojik hiyerarşinin içerisinde o hiyerarşinin kendisine biçtiği rolü/sözü hayata geçirmek/ifade etmek yükümlülüğü altındadır.

Metiner, *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* kitabına "Kardeşlik Üzerine" ve "Eleştiri Üzerine" ara başlıklarıyla başlar (Metiner, 1987: 13, 15). Metiner'in henüz kitabın girizgahında eleştirinin değerini vurgulaması boşuna değildir. Eleştirinin Metiner açısından iki önemli fonksiyonu vardı. Bunlardan ilki eleştiriyle, eleştiri yapabilme becerisi ve iktidarıyla kendini İslamcı geleneğe bağlayabilirdi, gelenek içerisinde kendisine yer açabilirdi. İslamcılık alanı bir süredir yeterince yenilenebilen bir alan değildi, alanı bir süredir baskı ve egemenliği altında tutan "ağabeyler" hem alana başka birini sokmak istemiyor hem de alanı geliştirmiyorlardı. Söz konusu "ağabeyler" kendi sözlerinin otoritesini kullanarak eleştiriyi bozgunculukla özdeşleştiriyorlardı (Metiner, 1987: 23-27). Metiner'e göre eleştiriyi bozgunculuk ve yıkıcılıkla özdeşleştirmek sadece zamane ağabeylerine has bir tavır değil izleri çok daha eski devirlerden beri

takip edilebilecek bir şerh geleneğiyle ilişkilidir. Şerh geleneği aynı eserin defalarca yorumlanması yoluyla oluşturulan bir literatüre gönderme yapar. Bu literatürde 'yeni' bir şeyler söyleme mezuniyeti-otoritesi eskilere-seleflere hasredilmiştir. Bütün değerli sözlerin eskilerce söylendiğine dair bu inanç, eskilerin sözünü yorumlayanların alanı hakimiyet altında bulundurmaları sonucunu doğurmuştur (Metiner, 1987: 17-18). Bu durumda Metiner, eleştiriyi devreye sokarak kendisinin de dahil olduğu yeni kuşaklara söz hakkı tanınmasını talep etmiştir.

Eleştirinin ilk fonksiyonu kalıpları kırmak ve bu kalıpların arasından kendi sözünü/yerini duyurmak ise ikincisi 1980 sonrasında gruplaşan, dar anlamda cemaatleşen İslami toplulukları tekrar bütüncül bir İslamcı camia içerisinde toplayabilmektir. Kendilerine ait liderleri (alimleri ya da şeyhleri) olan gruplar diğer gruplardan gelen seslere kulaklarını kapatmaktadırlar. Halbuki tarafsız eleştiri yürürlüğe koyulabilirse kendilerini dışa kapatan asabiyelere karşı tek bir asabiye, İslamcı asabiye diriltilebilir. Metiner, *Girişim*'e dolayısıyla kendisine kalıpları kırmak ve ardından kalıpları yeniden birleştirmek/bir araya getirmek misyonunu yüklemektedir. Bu minvalde Metiner her ne kadar "ne yapmalı" sorusunun çağrıştırdığı aceleciliği ve yalın-fikirsiz aksiyonculuğu eleştirse de Müslüman kamuoyunun içine düştüğü dağınıklığı göz önünde bulundurarak eylem planını dar grup ve cemaat aidiyetlerini aşan birleşme zeminini kurmak olarak belirlemiştir (Metiner, 1987: 27).

Metiner'e göre İslami grupların İslamcı dava-politik amaç altında birleşmeleri hemen beklenemez. Burada birleştiricilik misyonunu taşıyanlar dört aşamalı bir program takip etmelidirler. İlk aşamada grup olgusu kabul edilmelidir. İslamcı camiada farklı meşrep ve anlayışlarda bulunan farklı yöntemler benimseyen grupların bulunması doğaldır. Hatta güçlü bir İslamcı cemaatin var olması içerisinde ancak farklı özellikte grupların bir araya gelmesi ile olur. Bu meyanda İslamcı cemaatin tek bir anlayışa, görüş ve tavra indirgenmesi beklenmemelidir (Metiner, 1987: 30). İkinci aşamada farklı grupların birbiriyle iletişim ortamı içerisinde olmaları sağlanmalıdır. Farklı görüş ve meşreplerin kabulü ileride oluşabilecek bir birlikteliğin unsurları olması bakımından değerlidir ancak farklılıklar birlik olmayı engelliyorsa o zaman farklılıklar değer olarak görülemez. O halde farklılıkların izalesi değil ancak onların karşılıklı aktarılabileceği bir diyalog zemini ortaya çıkarılmalıdır (Metiner, 1987: 30). Üçüncü aşamada farklı İslamcı grupların sadece farklılıklarını ortaya koymakla yetinmeyip ortaklıklarını ön plana çıkarmak gereklidir. Sürekli farklılık üzerinde yoğunlaşmak birleşmeyi engeller halbuki İslamcı gruplar arasında zannedildiğinden çok daha fazla ortak noktalar bulunabilir (Metiner, 1987: 30-31). Dördüncü ve son aşama ise ortaklıklar ve tartışma konusu yapılabilen farklılıkların üzerinde kurulacak politik bilinç-dava bilinci

olacaktır. Dava üzerinde uzlaşan ve dava bilincine ulaşan gruplar tek bir cemaat-ümmet oluşturacaklardır (Metiner, 1987: 31).

Eleştiri, Metiner için hem kendi kuşağının sesini kamuoyunda duyurabilmenin hem de gruplara, tekke ve cemaatlere ayrılan/ayrışan İslamcı cemaatin tekrar diriltilmesinin yoludur. Eleştirinin oluşturacağı bu zemin, bir adım ötesinde entelektüel tarafından teklif edilecek İslami metoda kaynaklık edecektir. Metiner'in çağdaş davet fıkhı olarak kavramsallaştırdığı modern Türkiye şartlarında Müslümanların yol haritası olarak değerlendirilebilecek fıkıh ya da usul tek aşamada ortaya çıkmaz. İlk aşamada çağdaş davet fıkhında çağdaşlığın bir modernizm gibi algılanıp yaftalanmaması gerekir. Çağdaş davet fıkhı politik bilince ulaşmış Müslümanın aktüel dünyada yapması gerekenlerin sıralaması ve hiyerarşilerinin belirlendiği bir yol haritasına tekabül eder. Bu minvalde çağdaş olmak ile çağdaşlaşmak birbirine karıştırılmamalıdır. Çağdaş olmak güncel sorunlarla yüzleşme inisiyatifiyle ilgiliyken çağdaşlaşma ise belirli bir (Batıcı-modernist) zihniyetin kabulüne gönderme yapar (Metiner, 1987: 56). İslamcılık güncel ile hemhal olmalıdır; nitekim Hasan El-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi ve Fethi Yeken gibi öncüler çağdaş davet fıkhıyla iştigal etmişler, birbirleriyle bazı yönlerden örtüşen bazı yönlerden ise ayrışan tekliflerde bulunmuşlardır. Metiner'e göre son yüzyıldaki söz konusu İslamcı aydınların usul teklifleri meşru ve yararlı bir kaynak olarak kabul edilmeli ancak tekil bir usule tek taraflı bir şekilde angaje olunmamalıdır. Çünkü çağdaş davet fıkhının ikinci aşamasında ortaya konacağı üzere fıkhın/usulün Türkiye'ye, bu coğrafyaya özgü olması gerekir. İslam dünyasındaki aydınların yorum ve katkılarından istifade ederek Türkiye tecrübesi kendi özgünlüğü içerisinde ele alınmalıdır (Metiner, 1987: 55-56).

Çağdaş davet fıkhının üçüncü aşamasını Metiner, "çağdaş davet fıkhının gerçekçi ve esnek olma" özelliği olarak tavsif eder (Metiner, 1987: 63). Buradaki gerçekçilik vurgusu uygulanabilirlik olarak yerel unsurları gözetmeye bu durumda çağdaş davet fıkhının ikinci özelliğine tekabül eder. Çağdaş davet fıkhının üçüncü aşaması daha ziyade onun "esnek" olması gerekliliğinde ortaya çıkar. Metiner esnekliği Türkiye'de İslamcı hareketin farklı şekillerde sürdürülme yollarının meşruluğunda aramıştır. Türkiye'de İslamcılık bir damardan Süleymancılık ve Nurculuk gibi cemaat oluşumları eliyle diğer bir damardan da Necmettin Erbakan'ın liderliğini yaptığı parti hareketi yoluyla ilerlemiş diğer bir taraftan da Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç gibi müstakil entelektüellerin yürüttüğü bir İslamcılık mevcut olmuştur. Bütün bu damarlar bir açıdan etnosantrik bir tutum takınarak kendi yollarını en üstün ve makbul yol görme eğiliminde olmuş ve diğer yollara karşı mesafeli ve eleştirel olmuşlardır (Metiner, 1987: 61-63). 1970'lerin ikinci yarısından itibaren MSP'nin İslamcı camia içerisinde gittikçe artan ağırlığı parti çevrelerinde Erbakan'a ve partiye ittiba

etmeyen İslami kesimleri suçlayıcı bir tavır ve tutuma dönüşmüştür. Halbuki İslamcı hareketi parti yanlısı ya da parti karşıtı olmak şeklinde ikiye bölmek onun esnekliğini, bu durumda uygulanabilirliğini ve kapsayıcılığını zedeler, zayıflatır (Metiner, 1987: 63-64). O halde Metiner'e göre İslamcı hareketin fıkhı söz konusu cemaat, parti ya da entelektüel hareketlerin hepsini "dava" nosyonunda buluşturacak bir açıklık ve genişlikte olmalıdır (Metiner, 1987: 31).

Metiner, *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* kitabında ortaya koyduğu çağdaş davet fıkhına dair öncüllerin içeriğini yine *Girişim'*de çıkan yazılarının derlendiği bir sonraki kitabı olan *Sorunlarımızı Konuşmak*'ta derinleştirir ve ayrıntılandırır. Metiner öncelikle 1980-85 arasında gruplaşan ve dağılan İslami camianın 1985-90 periyodunda tekrar birleşme (vahdet) eğiliminde olduğu tespitini yapar (Metiner, 1990: 64). Fakat birleşme çağrısı ve birleşmeye dönük iyi niyetli temenniler birleşmeyi kendiliğinden sağlayamaz. İslami camiada en azından göreli bir birleşme olması için birleşmenin sağlanacağı kapsayıcı bir zeminin ortaya konması gerekir. Metiner bu gerekliliği görmüş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Metiner, İslamcıları birleştirecek olanın parti ya da cemaat olamayacağını iddia eder. İslamcı camia içerisinde partici olanlar partilerinden, cemaatçi olanlar ise cemaat aidiyetlerden taviz verme niyetinde/durumunda değildir. Metiner de zaten cemaat/parti üstü bir yapılanmadan ziyade İslamcı tezahürlerin hepsine kaynaklık edebilecek bir ahlaki ilke üzerinde durmak ister. Burada siyere müracaat ederek Hz. Muhammed'in peygamberlik vazifesi öncesinde Mekke'de katıldığı, Türkçeye "Erdemliler Topluluğu" olarak çevrilen *Hılfu'l-Fudül* teşkilatına gönderme yapar. *Hılfu'l-Fudül* dini bir teşkilat değildir, dinin tebliğinin öncesinde Mekke içerisinde yoksullara ve yabancılara yardımcı olmak için kurulan 'sivil' bir örgütlenmedir. Hz. Muhammed'in de aralarında bulunduğu Mekke'nin ileri gelenlerinden oluşan erdemliler "zulme ve haksızlığa" karşı mücadele etmişlerdir. O halde Hz. Muhammed'in kendisine peygamberlik geldikten sonra da övgüyle bahsettiği bu kurum ve anlayış (Metiner, 1990: 18) "zulmün ve haksızlığın evrensel düzeyde sistemleştiği" günümüzde de geçerli olmalıdır (Metiner, 1990: 22).

Metiner'in *Hılfu'l-Fudül* temasını ortaya atmasının kendi düşünce dinamiği açısından birden çok fonksiyonu vardı. Birincisi *Hılfu'l-Fudül* cemaatler üstü bir yapılanma değil cemaatler-kimlikler arası bir ortaklaşmadır. Bu durumda cemaat asabiyeleriyle mücadele etmeden de bir ortaklık kurmanın imkânı Hz. Peygamber'in de gösterdiği şekilde mevcuttur. İkincisi *Hılfu'l-Fudül* dönemin köktenci İslamcılığına karşı bir alternatif mantık üretir. Köktenci İslamcılık sert bir cahiliyye-İslam ayrışması üzerinden fikir yürütür. Bu fikir-mantık yürütüşüne göre Müslümanlar bugün cahiliyye aşamasında yaşadıkları için İslami aşamaya geçmeleri ancak bildiklerini unutarak-cahiliyye bilgi ve alışkanlıklarını terk ederek yeniden bir zihni yapılanmaya girmeleriyle mümkün olabilir. Metiner bu anlayışı

sonu gelmez bir bilgi silme ve yükleme döngüsüne yol açabileceği ve Müslümanların bugüne kadar getirdikleri bütün tecrübe ve bilgi birikimini yokluğa mahkûm ettiği için eleştirir (Metiner, 1990: 26-27). Metiner'e göre Müslümanlar ne yapacaklarsa yapsınlar yola sıfırdan başlamamalıdır. *Hılfu'l-Fudül* cahiliyye döneminde ortaya çıkan bir kurum olarak bizzat Hz. Muhammed tarafından olumsuzlanmamış tam tersi olumlanmıştır. O halde katı bir köktenci anlayışa saplanılmamalı eldeki mevcudu-Müslümanların varlığını- değerlendirerek bir yol izlenmelidir. *Hılfu'l-Fudül'*ün birleştiriciliği ve aktüel olanı olumlamasının ardından üçüncü fonksiyonu ise ezilenlerle dayanışma gibi güçlü bir ahlaki-politik ilke ortaya atabilmesidir (Metiner, 1990: 22).

Metiner, *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* ve *Sorunlarımızı Konuşmak* eserlerinde kendi klasik-ideolojik döneminin özünü vermiştir. Bu öz, gruplara dağılmış mevcut İslami camianın grup asabiyelerini aşan bir davaya- *Hılfu'l-Fudül*- örnekliğinde de görüleceği üzere zalime karşı mücadele mottosu altında ele alınabilecek bir ahlaki-politik ilkeye varmasıdır. Metiner'in bu ana mantığı kendisinden önce gelen Said Nursi başta olmak üzere İslamcı düşünürlerle süreklilik içerisinde o hiyerarşi ve kanona bağlı bir 'devam' olarak ortaya çıkar. Metiner söz konusu klasik/erken dönemins de belirli bir hiyerarşi içerisinde bir amaca matuf olarak düşüncelerini kademelendirmiştir. Elbette bu düşüncelerin teori ve pratik sarkacında çok daha fazla ayrıntılandırılması, genişletilmesi ve yapılandırılması gerekliliği açıktır. Ancak Metiner bu yolu tutmamış kendi klasik döneminin son kitabı olan *Kardeşlik Çağrış sı*'ndan itibaren yukarıda ana hatları çizilen kendi fikri yapılanmasından sapmıştır.

Mehmet Metiner'in Post-İslamcı Dönemi (1991-2013)

Kardeşlik Çağrısı aslında Metiner ve genel olarak İslamcılığın Türkiye'deki görünümü açısından önemli kırılmaların eşiğinde 1991 yılında yayımlanmıştır. 1985 sonrası Türkiye'de İslamcılığın gidişatı açsısından önemli bir mecra olan *Girişim* dergisi 1990 yılında kapatılmıştı. 1990 yılı aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin çöktüğü dolayısıyla çift kutuplu-ideolojik Soğuk Savaş döneminin sona erdiği tarihtir. Metiner tüm bu gelişmeler ortasında kendi politik-entelektüel kariyeri açısından dönüm noktası olabilecek bir karar alıp Refah Partisi İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın danışmanlığına başlamıştır. 90-1985 arasında tuttuğu parti ve cemaatlerden bağımsız entelektüel pozisyondan partili pozisyona kaymıştır. Nitekim söz konuşu kayış *Kardeşlik Çağrısı* metninin içeriğine yansımıştır. Daha önceki iki kitabı *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* ve *Sorunlarımızı Konuşmak*'ta partili ve partisiz İslamcı pozisyonlara karşı kendisini eşit ve dengeleyici bir mesafede tutmaya çalışırken *Kardeşlik Çağrısı*'nda demokratik-parlamenter sistem içi mücadele vermenin İslamcılık açısından partisiz bir mücadeleye göre daha efektif bir yol olduğunu aşağıda tartışılacağı üzere açıkça belirtir.

Metiner söz konusu görüşünü Hizbullah'ın manevi otoritelerinden Hüseyin Fadlullah'ın fikirlerine yer vererek destekler. Metiner, Fadlullah'ın isabetli biçimde demokrasiye özsel-amaçsal olarak değer atfetmediğini ancak onun araçsal olarak değerlendirilebileceğini kabul ettiğini ifade eder. Fadlullah'a göre demokrasi İslamcıların iktidara gelmesi için bir "yol" olarak kullanılabilir, "en azından bu yolla İslami hareket birtakım faydalar devşirebilir" (Metiner, 82 :1991). Fadlullah, demokrasiye bakışında teorik olarak araç-amaç farkını ortaya koyarak demokrasiye İslami mücadele içerisinde meşru bir araç olarak yer açarken, Metiner Türkiye tecrübesinde bundan fazlasını görür. Refah Partisi tartışması özelinde dönemin İslamcı entelektüellerinden Nasuhi Güngör'ün "biz parti kurmayı yapay örgütlülük olarak değerlendiriyoruz" eleştirisine net ve kararlı bir biçimde partili pozisyonu destekleyen bir cevap verir. Metiner'e göre parti "ortaya çıktığında pek çok insanı etrafına toplayan önemli bir güçtür" (Metiner, 77 :1997). Üstelik Refah Partisi pratik olarak milyonlarca insanın oyunu alabilecek bir konuma gelmiş, İslamcı entelektüellerin bugüne kadar ulaşamadığı "halka" ulaşmıştır (Metiner, 77 :1991).

Kardeşlik Çağrısı'nda partili-partisiz İslamcı hareket metot tartışması tek başına Metiner'in düşüncesinin ana aksının değiştiğini göstermez. Klasik İslamcı anlayış içerisinde bir düşünür parti yolunun bir "araç" olarak daha geçerli ve halk kitlelerini de içine alması bakımından daha kapsayıcı olduğunu düşünebilir. Metiner'in düşüncesinin ana aksındaki değişim onun yeni bir amaç olarak Kemalist otoriter devleti demokratikleştirmeyi belirlemesidir. Yukarıda bahsettiğimiz ilk iki kitabında Metiner'in temel amacı 12 Eylül sonrası dağılmış İslamcı camiayı bir ortak zemin üzerinde toparlamaktı. Bu düşünce çizgisine göre İslamcı camia gruplar ve küçük cemaatler üzerinde bir geniş cemaat olarak muhafaza ediliyor ve bu cemaatin politik yönünün ve metodunun ne olacağı araştırılıyordu. Fakat 1990 ve 2000'li yıllarda Metiner'in geliştireceği ve yetkinleştireceği bir başka amaç *Kardeşlik Çağrısı*'nda uç vermektedir. Metiner, *Kardeşlik Çağrısı*'nda otoriter devlet sorunu çözülmedikçe Türkiye'deki İslamcı hareketin önünü açılmayacağı dolayısıyla esas meselenin devletin demokratikleştirilmesi olduğunu savunur. TCK'nın siyasi suçlara ilişkin 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılmasının ardından yürürlüğe konan "Terörle Mücadele Yasası" nın anti-demokratik mantığını eleştiren Metiner, "anti terör yasası ile anlaşılmıştır ki, Türkiye'de devlet her şey demektir. Aslolan devletin varlığı ve bekasıdır. Devletçi seçkinlerin egemen anlayışına göre, devlet yurttaşlardan önce gelir" yargısında bulunur (Metiner, 1991: 97). Metiner'in bu duruma karşı çözüm önerisi ise "Türkiye'de tanzimatçı ve ittihatçı geleneğin terk edilmesi, seçkinlerin hakimiyetinin sona erdirilmesi ve hakimiyetin milletin olmasıdır" (Metiner, 1991: 95).

"Devleti demokratikleştirmek" teması Metiner'in 1990'lı yıllardan

2000'lere uzanan ikinci döneminin ana düşüncesini oluşturur. Metiner otobiyografi kitabı olan *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*'de bu dönemi genel yayın yönetmenliğini yapacağı *Yeni Zemin* dergisinin çıkışıyla başlatır. *Yeni Zemin* özel bir gaye, içerik, iddia ve zemin olarak ortaya çıkar. Metiner bu gayeyi iki başlıkta toplar. İlk gaye "devletin demokratikleşmesi sağlanmadığı sürece, hiçbir çabanın başarılı olamayacağı inancına" dayanır ve bu sebeple demokratik değişimi siyasi programının başına alır; ikincisi İslamcılık içerisinde statüko yanlısı eskilerle araya artık net bir mesafe koyulur ve yollar ayrılır; *Yeni Zemin* "tercihini koşulsuz bir biçimde değişimden yana koyanların" yanındadır (Metiner, 2004b: 443). Bu durum Metiner'in 90 öncesinde İslamcıların birleştirilmesi amacından net bir ayrılık olarak yorumlanabilir çünkü söz konusu dönemde gündeme getirilmeyen demokrasiye ve demokratikleşmeye intibak etmek artık ayırıcı bir kıstas olarak ortaya atılmıştır.

Bir demokratikleşme manifestosu olarak 1993 yılında yayın hayatına başlayan *Yeni Zemin* dergisi on sekiz sayı çıkar. Ardından yine aynı çizgide *Sözleşme* dergisi Ali Bulaç'ın sahipliğinde Mehmet Metiner'in yayın yönetmenliğinde 1997-1998 tarihleri arasında on iki sayı çıkar. 28 Şubat sürecinin yoğunlaşan siyasi atmosferi içerisinde Metiner dergi sayfalarında geliştirdiği görüşlerini 1999 basımlı *İdeolojik Devletten Demokratik Devlete: Zamanın Ruhunu Anlamak* kitabında toplar. 2004 yılında aynı kitaba "İslamcı Politikaların Dünü-Bugünü ve AK Parti Fenomeni" başlığıyla son bir bölüm ekleyerek *Cennet Düşü: İdeolojik Devletten Demokratik Devlete* kitabını yayımlar.

Metiner, *Cennet Düşü* kitabında İslam ve demokrasinin uyumu ve karşıtlığı meselesini yoğunlukla ele alırken kendi post-İslamcı döneminin ana çizgilerini sunar. Post-İslamcılık kavramına ilk defa Asef Bayat'ın kısa makalesinde rastlarız (Bayat, 1995). Bayat kavramı aslında İran'da 1990'lı yıllarda İslami rejimin reforme edilmesine ilişkin pratik bir duruma binaen kullanmaktadır (Bayat, 1995: 45). Bayat'ın yazdığı 1990'ların ikinci yarısı tam da Metiner'in İran'daki İslami rejimle Türkiye'deki laisist Kemalist rejim arasında paralellik ve benzerlik kurduğu bir döneme tekabül eder. Metiner'e göre "Türkiye'deki ideolojik devlet sırtını laikçiliğe" dayarken, "Türkiye'de laik(çi)liğin gördüğü işlevin aynısını İran'da İslam(cılık) görür…İran'da İslam'ın siyasal yorumu, totaliter-otoriter bir İslamcılık şeklinde karşımıza çıkar" (Metiner, 2004a: 189-190). Hatırlanacağı üzere Metiner 1980'lerde İran gezisinden sonra kaleme aldığı notlarda İran'daki yeni rejime ilişkin temelde olumlu ama ayrıntıda kademeli ve nüanslı bir bakış açısı ortaya koymuştu. Şimdi ise kendisi İranlı liberal bir düşünür olan Asef Bayat'ın bile ilerisine geçer. Bayat rejimi büsbütün reddeden bir pozisyondan ziyade reformcu bir çizgidedir. Metiner ise İran'ı Türkiye'deki rejimin İslami versiyonu olarak görerek büsbütün olumsuzlar.

Metiner'in demokrasi yanlısı bu ikinci dönemi demokrasiyi bütün

ideolojilerin ve konu itibariyle esasen İslamcılığın karşısına konumlandıran sert ve radikal bir düalizme yönelir. Bu düalizm içerisinde Taliban ve Erbakan İslamcı tarafta kalarak totaliter olanın şu durumda kötülüğün tarafındayken diğer tarafta bütün beyazlığı ile demokrasi yer alır:

> Açık yüreklilikle vurgulamak isterim ki, "siyasal İslamcılık" artık miadını doldurmuştur. Türkiye'de din üzerinden siyaset yapan Erbakan önderlikli partiye bugün dindar yurttaşlarımızın büyük bir çoğunluğu itibar göstermemektedir. Şiddet yanlısı, devrimci, radikal ve marjinal Talibanların varlık nedenlerini ortadan kaldırmak ve onların yeşerebileceği zemini tümden yok edebilmek için "ideolojik laikçilik" anlayışını terk edip demokratik-özgürlükçü bir laiklik anlayışını hayata geçirmemiz gerekmektedir (Metiner, 2004a: 210).

Metiner, 1950'lerden itibaren politik bir hareket olarak Müslüman dünyada belirli bir üçüncü dünyacılıkla harmanlanan kendi içerisinde birçok farklı anlayış ve fraksiyonlara sahip elbette eleştiri konusu olabilecek birçok unsuru barındırabilen ancak yetiştirdiği fikir insanları, partiler ve örgütlerle etkili olmuş İslamcı hareketin bir bütün olarak Taliban'a ve totaliterliğe denk düştüğünü iddia eder. Metiner'in kendisini var eden bütün bir literatürü, 80'li yıllardaki arayışlarını, getirdiği entelektüel politik çözümleri tamamen paranteze alarak yanlışlayan ve olumsuzlayan bir noktaya geldiğini görüyoruz.

Metiner'in ikinci döneminin aslında mottosu tam olarak "devleti demokratikleştirmek için önce kendini demokratikleştir" ifadesine tekabül eder (Metiner, 2004b: 72). Fakat bu aşamada sadece kendisini demokratikleştirmesi yetmez, İslam'ın da demokratikleştirilmesi gereklidir. Metiner'e göre "İslam bir ideoloji olmadığı gibi bir kültür de değildir. Dahası ve en önemlisi, İslam asla bir devlet dini değildir. İslam'ın siyasete ilişkin genel kurallar-ilkeler getirmiş olması, onu bir devlet dini veya devlet ideolojisine indirgememizi gerektirmez" (Metiner, 2004a: 173).

Metiner, İslamcı döneminde "çağdaş davet fıkhı" kavramsallaştırması altında İslam'ı siyasi cemaatin temel aidiyeti olarak kurgulamıştı. İslam'ı sosyalizm ve liberalizm gibi siyasi/ideolojik karakter olarak öne sürmüştü. Şimdi gelinen safhada İslam'ın ideolojiye indirgenemeyeceğini ifade etti. İslam'ın ideolojiye indirgenemeyeceği haklı argümanı onun ideoloji dışı kalma zorunluluğu ile eşitlenirse Metiner'in kendisinin de ilk devresinde parçası olduğu İslamcılığın ontolojik olarak yokluğa sürükleneceği açıktır. Nitekim Metiner "İslam siyasal anlayışıyla temelde adalet öngören bir din, demokrasi de tüm yurttaşların özgür ve eşit olması gerektiğine inanan nötr bir siyasal yönetim biçimi olduğuna göre söyler misiniz lütfen İslam ile demokrasi niçin birbirinin hasmı veya karşıtı olsun?" diye sorar (Metiner, 2004b: 185). Metiner'in bahsettiği demokrasi, muhafazakâr demokrasinin demokrasisidir. Ona göre AK Parti'nin "muhafazakâr demokrat" söylemi,

demokrasiyle, laiklikle, cumhuriyetin değerleriyle buluşan yeni ve anlamlı bir senteze kavuşturuldu" (Metiner, 2004a, 210). Bu durumda İslam'ı ideolojiler karşısında nötrleştirmek onu ideolojiler üstü hale getirmekten ziyade muhafazakâr demokrasi anlayışında ortaya çıktığı üzere onu belirli ideolojilerin bileşeni haline getirir.

Metiner'in Üçüncü (Dalga) İslamcılığı (2013 Sonrası)

Muhafazakâr demokrasi açısından 2000'li yıllar görece elverişli siyasal atmosferin yaşandığı bir dönemdi. 2010'lu yıllar ise muhafazakâr demokrat sentezin çeşitli krizlerle deneneceği ve sonunda çatırdayacağı yıllar olacaktır. Metiner'in ikinci (post-İslamcı) döneminin sonu ve üçüncü döneminin başında sırasıyla yazdığı ve röportaj olarak verdiği iki kitabı muhafazakar demokrasinin sınırları ve sınırlılıklarına dair önemli bulgular sunar. Metiner'in 2011 yılında basılan *Devletin Beka Sorunu: Hedef İç Savaş mı* kitabı Türkiye'de demokrasinin genişlemesi ve gelişmesine dair iyimserliğin korunduğu bir kitaptır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihi Kürt sorununa ilişkin başlattığı çözüm sürecinin henüz başlangıcında yazılan kitapta Metiner, "statükoyu tümden değiştirmeden demokrasiye geçişimizin mümkün olmadığını" (Metiner, 2011: 225) ifade eden Ak Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katıksız ve saf demokrasi ve açılım yanlısı iradesine karşı yalpalayan, kararsızlıklar ve tutarsızlıklar içerisinde bocalayan Abdullah Öcalan'ı ve dönemin Kürt hareketinin partisi Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)'ni koyar. Nitekim Metiner, Öcalan'ın devlet tarafından yakalandığı ve İmralı'ya getirildiği süreçte "bağımsız, birleşik, Marksist, Leninist bir Kürdistan" için dağa çıkan PKK'yı "demokratik cumhuriyet!" teziyle tümden tasfiye ettiğini ifade edecektir (Metiner, 2011: 76).

Metiner'in çözüm sürecine ve Kürt açılımına yaklaşımı post-ideolojik ve demokratik bakış açısıyla örtüşür. Buna göre "Kürt sorunu" nun çözümü "demokratikleşmeyle" ve "özde hür ve eşit vatandaşlık anlayışı ile" mümkün olabilir (Metiner, ,37 :2011 39). Demokrasi ve eşit vatandaşlık çatısı gerek PKK'nın ideolojik altyapısı olan sosyalist anlayışın gerekse de Türkiye'deki genel milliyetçi/muhafazakâr anlayışların aşılması için taraflara bir post-ideolojik manevra alanı sağlar. Fakat bu manevra alanları kendi kendilerine değil bu alanlara işlerlik kazandırabilecek liderliklerle ancak amaca ulaşabilir. Bu liderliklerde güvenilir ve güçlü olanı Ak Parti lideri ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğiyken (Metiner, 2011: 40) karşı tarafta ise çok daha sorunlu olmak üzere Abdullah Öcalan'ın liderliğidir. Metiner bir yerde "Kürt sorunu" nun Öcalan muhatap alınmadan çözülebileceğini ifade etse de (Metiner, 2011: 102) devamında Öcalan'ın "demokratik cumhuriyet" söyleminin PKK'nın o güne kadar getirdiği ayrılıkçı ideolojik çerçeveye bir alternatif sağlaması açısında öneminin altını çizer (Metiner, 2011: 106). Metiner'e göre sorun Öcalan'ın "demokrasi paradigması" na bağlılığını sürdürmesiyle çözülebilir ancak Öcalan bu konuda ikircikli

ve çelişkili bir tutum sergilemektedir (Metiner, 2011: 108-110).

Metiner'in liderliği demokrasiye giden bir araç olarak görmekten çıkardığı kitabı 2015 yılı basımlı *Palamut Mesihi* olacaktır. *Alamut Kalesi'nden Pensilvanya'ya Cemaatin İç Yüzü, Fethullah Gülen Kürt Meselesinin Çözümüne Neden Karşı?* alt başlıklı kitap Metiner'in Yasin Topaloğlu ile yaptığı röportajların yine Topaloğlu tarafından derlenmesinden oluşmaktadır. Derleme olmasından da kaynaklı bir şekilde kitapta belirli konu ve temaların sıkça tekrarladığını görüyoruz. Ancak adından da anlaşılacağı üzere kitabın odak noktalarından birisi Fethullah Gülen'e ve örgütüne yönelik eleştiridir. Kitap yazıldığında henüz 15 Temmuz (2016)'un yaşanmadığı göz önünde tutulursa Metiner'in Fethullahçılığa karşı tutumu net ve serttir. Kitabın adındaki *Palamut* Hasan Sabbah'ın liderliğini yaptığı Haşhaşilerin meşhur kalesi Alamut'un başına Fethullah Gülen'in ikamet ettiği Pensilvanya şehrinin P'sinin getirilmesiyle oluşturulmuştur (Metiner, 2015: 79). Metiner, Gülen'in aynı Hasan Sabbah gibi mesiyanik itkilere sahip olduğunu çevresindekilerin de onu o şekilde gördüğünü iddia eder (Metiner, 2015: 79-80), Gülen ve örgütünün inanç ve yapılanmaları Opus Dei ve Tapınak Şövalyeleri gibi batıni örgütlerle benzerlik gösterir (Metiner, 2015: 337-338).

2013'de Gezi Parkı Olayları, 2013 sonundan 2016 yılı 15 Temmuzuna kadar Fethullahçıların çeşitli yöntemlerle sivil ve askeri bürokrasi içerisinden darbeye kalkışması, yine aynı süreçte Kürt açılımının akamete uğraması, 2000'li yılların başında oluşan demokratik iyimserlik ve sentezin sonuna gelindiğini işaretledi. Bu döneme kadar Kemalist statükoya karşı demokratik güçlerin liderliğini üstlenen Erdoğan'ın liderliğinin gerekçe ve gerekliliğinin de artık demokrasiyi reddetmeden ancak demokrasiye de sıkışmadan açıklanması gerekmekteydi. Erdoğan'ın liderliğinin demokrasi dışında açıklanmasının yapılması, demokrasiye karşıt bir yerden yapılmasını gerektirmez. Ancak demokrasinin artık yeterli-taşıyıcı ilke olmadığı bir durumda Erdoğan'ın lider konumunun yeniden temellendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkar. Bu yeni durumda Erdoğan'a atfedilen iradenin artık ulusu da aşan bir emperyal-üçüncü dünyacı tona büründüğünü görürüz. Metiner'in bu yeni durumdaki temellendirmesine göre Erdoğan bir işaretiyle Tahrir Meydanını dolduran dünyanın mazlum halklarının lideridir (Metiner, 2015: 48). Türkiye'ye özgüven aşılayan Erdoğan yeni bir imparatorluk iddiasının sahibidir (Metiner, 2015: 51).

Palamut Mesihi kitabının Metiner açısından da Türkiye'deki genel İslamcı eğilim ve yön açısından da bir kavşakta yer aldığını ifade edebiliriz. Bir tarafta 2000'lerden bu yana gelen muhafazakâr demokrat anlayışın, Gezi Parkı Olayları, Çözüm Sürecinin sonuna gelinmesi ve Fethullahçı kalkışma sebepleriyle tıkanma noktasına geldiği aşikardır. Ancak Ak Parti çizgisini temsil eden entelektüellerde yeni dönemin hangi anlayış içerisinde ele alınacağı yeni gelişen siyasi şartlarda nasıl kavramsal arayışların

ortaya çıkacağı henüz net değildi. Bu durum da en azından Metiner örneğinde gördüğümüz üzere belirli kararsızlıkları ortaya çıkarmaktaydı. Metiner bir taraftan Ak Parti'nin ve dolayısıyla kendisinin demokrasiye bağlılıktan vazgeçmediğini, "Türkiye'de herkesi kendinden bilen bir AK Parti anlayışı var. Demokrasiyi savunuyor, demokratik laik anlayışı savunuyor" ifadesiyle zikretmekte (Metiner, 2015: 125) ama diğer taraftan da Recep Tayyip Erdoğan'ın kişiliği etrafında yeni bir siyasetin imkânını aramaktaydı. Erdoğan'ı yeni bir imparatorluğun ve İslam dünyasının lideri olarak telaffuz etti ancak bu telaffuzun da kararlılıkla temellendirildiğini bu aşamada söylemek güçtür.

Metiner'in kendi üçüncü döneminin karakter ve ana hatlarını ortaya çıkaran kitap 2020 yılında yayımlanan *Siyasi Erdemler Risalesi* olacaktır. Metiner kitabın önsözünde *Siyasi Erdemler Risalesi*'ni bir modern nasihatname olarak kaleme aldığını ifade eder. Türk-İslam geleneğinde Yusuf Has Hacip'in (1017-1077) *Kutadgu Bilig* ve Nizamülmülk'ün (1018-1092) *Siyasetname* eserlerinde de örneklerini gördüğümüz nasihatnameler dinlerin ya da ahlak felsefecilerinin ortaya koyduğu etik prensiplerin toplumsal-siyasi yaşama uygulanmasını tavsiye eden eserlerdir (Pala, 2006). Nitekim Metiner de kendi modern nasihatnamesinde kadim nasihatname yazınının başat eserleri olan *Kutadgu Bilig* ve *Siyasetname*'ye ayrı ayrı bölümler ayırarak kendi eserinin gelenekle olan bağını vurgulamıştır (Metiner, 2020: 176-192, 193-206). Nasihatname türü üzerinde yaptığı çalışmada Bahadır Türk, türün keskin bir yöneten ve yönetilen ayrımına dayandığını yönetilenin yönetene tabiiyetini (biatını) vermenin karşılığı olarak yönetilenin yönetenden adalet ve düzen talep ettiğini belirtir (Türk: 2012: 173).

Metiner kitabın önsözünde erdemli siyasetin ilkelerini belirlerken "nebevi siyaseti" kalkış noktası olarak aldığını belirtecektir (Metiner, 2020: 14). Nebevi siyaset açıkça İslamcı literatüre, Metiner'in kendi ilk dönemine, yapılan bir göndermedir. Aslında Metiner'in üçüncü döneminde daha önceki İslamcı ve post-İslamcı dönemlerinin birikimlerini de *Siyasi Erdemler Risalesi*'ne taşımak istediğini görürüz. Bu bakımdan *Siyasi Erdemler Risalesi* aslında bütün Metiner düşüncesinin bir sentezi/terkibi olma örtülü iddiasıyla da ortaya çıkmaktadır. Fakat düşüncelerin bir senteze ulaşması onları yan yana getirmenin ötesinde onlar arasında bir ilişkisellik/diyalektik oluşturmayla mümkün olur. Bu açıdan Metiner'in kendi dönem ve düşünceleri arasında bir senteze ulaşıp ulaşamadığı inhâ celenecektir.

Metiner eserine güç ve siyaset arasındaki simbiyotik ilişkiyi vurgulamakla başlar. Metiner'e göre "siyaset gücün/güçlünün belirlediği yeni ilkelerle/kurallarla kendine yeni mecralar açan esnek bir alanın adıdır" (Metiner, 2020: 18). Bu minvalde siyaseti gerçeklerden ve dolayısıyla güç ilişkilerinden kopuk idealler bağlamında anlamak gerçekçi bir tutum olmaz. Nitekim Metiner'e göre mevcut güç ilişkilerini ve gerçekliği yadsıyarak olguları

değiştirebilmek mümkün değildir. Ancak sadece olgulara ve güce teslim olarak da gerçekliğe müdahale edemezsiniz (Metiner, 2020: 126). O halde gerçeklerle/ilişkilerle idealler arasında bir denge arayışı ortaya çıkmalıdır. İdeallere kapanmayan ama idealleri gerçeklerle ilişkilendiren bir siyaset anlayışı olmalıdır. Peki bu idealler nedir, hangi düşünce ve anlayıştan kaynaklanacaktır?

Metiner işte burada kendi birinci/İslamcı döneminin ideal(ist) unsurlarını devreye sokar. Nebevi siyaset nasıl Mekke'de kabilecilikle mücadele ettiyse şimdi de aslında siyasi ilişkiler bakımından çok büyük bir fark gözükmemektedir; eski klasik kabileciliğin yerini modern kabilecilik almış durumdadır. Modern kabilecilik toplum içerisindeki imtiyazlı grupların kendilerini diğer insanlardan/halktan üstün ve ayrıcalıklı görmesinde tezahür eder (Metiner, 2020: 29). O halde yapılması gereken Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesinde katıldığı mazlum ve mağdurlarla dayanışma teşkilatı olarak Hılfu'l-Fudül'e katılması örneğinin gösterdiği gibi adaletin, hakkın ve hukukun yanında olmaktır (Metiner, 2020: 32).

Metiner'in Klasik İslamcı birikimden yararlandığı kısım bu kadardır. Argümanlarını asla 1970-80'ler İslamcılığına bir geri dönme (ricat) boyutuna taşımaz. Hatta İslamcılıkla koyduğu mesafenin altını post-İslamcı dönemindeki fikir ve temalara dönerek tekrar çizer. Bu fikir ve temalar İslam'la devlet kavramının eşleştirilmesinin reddinde yoğunlaşır. Metiner'e göre "peygamberin bir siyaseti vardır. Lakin peygamberimiz bir siyasetçi değildir. Peygamberin bir yönetim tarzı vardır. Lakin peygamberimiz asla bir devlet başkanı değildir" (Metiner, 2020: 44). O halde bu mantığı takip ederek "İslamiyet hiçbir yönetim biçimi öngörmez. Ama yönetim için ilkeler vaaz eder. Adalet gibi. Hukuk gibi. Ahlak gibi. İstişare gibi. Ortak akıl gibi" diyecektir (Metiner, 2020: 45).

Metiner, İslamcı döneminde siyasalı, dağılmış Müslüman cemaatin toparlanmasında görmekteydi. 1980 sonrasında İslamcı cemaat çeşitli anlayış ve gruplara dağılmış, aralarındaki ilişki zayıflamış hatta ilişkiler yer yer husumete dönmüştü. Metiner buradaki kopuklukları ve karşıtlıkları aşacak bir çatı-şemsiye arayışındaydı. Buradaki politik arzu cemaatin tekrar bir araya gelerek aşkın bazı değerler altında birleşerek bir siyasal varlık olarak ortaya çıkmasıydı. Metiner 1990 sonrasında, ikinci aşamada, İslami bir siyaset yerine demokrasiyi bir çatı değer olarak tanıyarak onun arzularıyla İslami siyasetin arzularını eşitleyerek demokrasiye varmanın geçerli yolu olarak parti hareketini; önce Refah Partisi'ni sonra da Ak Parti'yi destekledi. İşte şimdi üçüncü aşamada demokrasinin aşkın sistem ve değer olarak sürdürülemediği yerde yeni bir siyasi anlayış ve bu anlayışa bağlı olarak aktör/özne gereklidir.

Recep Tayyip Erdoğan, 2015'de yayımlanan *Palamut Mesihi* kitabına kadar demokratik parti hareketinin lideri olarak selamlanıyordu. Ancak ilk defa *Palamut Mesihi*'nde onun Türkiye'nin haklarını savunan ama onun da ötesinde İslam dünyasını kuşatıcı bir lider olarak ele alındığını

görmüştük. Fakat bir taraftan da 2000 sonrası yürürlükte olan demokratik ideal de reddedilmemişti. *Siyasi Erdemler Risalesi*'nde ise Metiner'in belki ilk dönem İslamcılığında bile rastlanmayan bir demokrasi eleştirisine girdiğini görüyoruz. Metiner'e göre gelinen noktada insan hakları Batı'nın emellerine ulaşmak için kullandığı bir paravan, demokrasi ise "yalnızca bir hoş türküdür. Dünkü Mekke cahiliyesi ile bugünkü modern cahiliyenin maskeleri faklıdır sadece. Bir de çığırdıkları türküler" (Metiner, 2020: 30).

Metiner artık bu üçüncü ve son döneminde yukarıda tartıştığımız üzere birinci dönemin Klasik İslamcı siyasetini devam ettirmemekte, ikinci döneminin neredeyse dokunulmaz aşkın kavramı olan demokrasiyi de açıkça Batılı değer olarak göreceleştirmektedir; o halde bu üçüncü dönemin ana aktörü ve onun taşıyıcısı olduğu değer/kavram ne olacaktır? Bu üçüncü dönemin aktörünün kim olacağı açıktır. Recep Tayyip Erdoğan, bu sefer bir emperyal siyasetçi olarak değil kendi halkının lideri/hükümdarı olarak erdemli siyasetin yegâne aktörü olacaktır. Lider/hükümdar terkibini Metiner bu son kitabında defalarca kullanır. Demokratik siyasette lider, parti lideri anlaşılır bir figürdür, fakat hükümdarı nasıl açıklamak gerekir? Demokratik siyasette devlet başkanının bir hükümdar olduğu söylenebilir mi? Metiner'in artık demokratik siyaset içi bir kavramsallaştırmanın dışına taştığı anlaşılmaktadır fakat liderin/hükümdarın meşruluğunu açıklarken daha önce açık bir şekilde reddettiği İslamcı mirastan o miras içinde dahi çok tartışmalı bir kavramı *biat* kavramını çekip çıkarmaktadır. Liderin/hükümdarın siyasi meşruluğunu bir *biat* anlaşmasına bağlamaktadır: "Bir başka kabul etmemiz gereken gerçeklik de şudur. Lidere itaat ve biat dinin bir emridir. Lakin bu itaat ve biat şartlıdır. Lider ilkeleri ve idealleri üstünde taşıdığı sürece ve ilkelerden sapmadığı takdirde" (Metiner, 2020: 89).

Bey'at ya da biat kavramı İslam tarihine ait özel bir kavramdır ve tek başına değil kendine özgü bir formasyonun parçası olarak ortaya çıkmıştır. İslam Ansiklopedisi'nde ilgili maddeyi kaleme alan Cengiz Kallek'e göre biat "Hz. Peygamber döneminde daha çok dini hükümlere bağlı kalmak ve Resulullah'a itaat etmek anlamında" kullanılmışken "Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinden itibaren sonraki kullanışlara esas olacak siyasi bir mahiyet kazanmış, bir devlet başkanını seçme yahut seçilmiş veya bu makama herhangi bir yolla gelmiş devlet başkanına bağlılık sunma anlamında kullanılmaya başlanmıştır" (Kallek, 1992: 121). Biat kavramı hilafet, imamet ve ehl-i hall ve'l-akd kavramlarıyla ilişkili bir semantiğin parçası olarak yerini bulur (Yıldız, 1990: 178). Nitekim biatin geçerli olması için biat edilecek kişinin imamette aranan şartları taşımasından sonra ikinci şart onun ehl-i hall ve'l-akd heyeti içinden meşveretle belirlenmiş olmasıdır (Yıldız: 1990: 177). Ehl-i hall ve'l-akd heyetinin kimler tarafından oluşacağı İslam tarihi boyunca ulema tarafından tartışılmış olsa da genel olarak ortaya çıkan görüş alimlerden ve toplum içerisinden

güçlü ve saygın kişilerden oluşması gerektiğidir (el Ensari, 1994: 539-541).

Metiner'in bahsettiği biatın emirü'l-müminine (halifeye) verilen biat değil İslami cemaatin liderine verilen, örneğini Müslüman Kardeşler cemaatinin lideri Hasan El-Benna'nın bağlılarından aldığı biatta gördüğüa müz biat şekli olduğu iddia edilebilir. Ancak böyle bir durumda biatın bed lirli bir anlam sistemi içerisinde bir İslami cemaatin ürettiği ve birçok rükne (şarta) bağlı bir bağlılık biçimi olduğunun kabul edilmesi lazımdır (Küçükağa, 2012: 33). Tamamen anlam dairesinden çekip çıkarılmış, şart ve zamanı paranteze alınmış bir kavram olarak biatın kendiliğinden bir biçim olarak öne sürülmesi onu sistematik bir düşüncenin parçası yapmaz. Biatın varlığı için biat edilecek şahıs kadar o biatı etme sorumluk ve yükümlülüğüne sahip ilim sahibi bir grubun varlığı da gereklidir (Küçükağa, 2012: 33-37).

Halbuki, Metiner'in kendisinin temsil ettiği entelektüel-alim prototipinin lider karşısından sahip olduğu konum kırılgan ve düzensizdir. Metiner'in liderlik kavramıyla kurduğu ilişki sadakat, itaat, şikayet ve uyas rı döngüselliği içerisinde kalır. Ona göre "lidere sadakat siyasi erdemle alakalıdır. Sadakati olmayanın ahlakı da yoktur" (Metiner, 2020: 22). Ancak Metiner'e göre sadakat tek taraflı değildir, lider de sadık olmalıdır, liderin sadakati hem ilkelere/ideallere hem de yol arkadaşlarına olmalıdır (Metiner, 2020: 231). Metiner burada yoldaşlarına karşı sadık olmayan lideri "menfaatçileri çevrene toplar başına taç edersen, büyüklüğünü ayaklarının altına almış olursun" ifadeleriyle uyarır. Metiner'de benzer bir döngü itaat kavramı üzerinden de gerçekleşir. Önce lidere itaatin gerekliliği vurgulanır. Ardından bu itaatin öncelikle ilkelere/ideallere yönetilmesi gerektiğinin altı çizilir. Nihayet lider ideallere itaat etmezse ona itaat edilmeyeceği ifade edilir. Ancak liderin ideallere itaat edip etmediğini belirleyecek olan kimdir? Bu son derece nazik bir husustur çünkü Metiner'e göre kişi keyfi biçimde lideri ideallerden sapmakla suçlayıp hareketten kopabilir. Bu durum da kabul edilemez (Metiner, 2020: 99). Üstelik bütün bu liderlik ve itaat meselesinin yanında bir de siyasette yan unsur olarak yer alıp liderin bir şekilde gözüne girip kendisine avantajlı siyasi pozisyonlar devşirenler vardır. Metiner bu gruptakilerden şikayetini "merkezde siyasal oligarklar, yerelde siyasi monarklar sahiden siyaseti erdemlilik zemininden uzaklaştırıp çürütüyor" şeklinde ifade edecektir (Metiner, 2020: 137). O halde liderin davaya, ideallere bağlılığı yetmez çevresindeki art niyetlileri de yanından uzaklaştırmayı en azından belirli bir mesafede tutmayı bilmesi gerekir (Metiner, 2020: 78).

Metiner geldiği nokta itibariyle kendi ilk döneminde "çağdaş davet fıkhı" kavramsallaştırmasıyla özetlediği ideolojik dizgeden saparak siyaseti liderle kurulacak kişisel ve döngüsel ilişkiye vardırmıştır. Söz konusu ilişki kişisel ve döngüseldir çünkü liderle entelektüel arasında bu ikisinin ilişkilerini düzenleyecek bir politik cemaat ve söz konusu cemaatin

ürettiği/tabi olduğu bir anlam şeması kalmamıştır. O halde liderin liderliğini belirleyecek ve sınırlayacak bir politik cemaatin ortadan kalktığı bir durumda liderlik gibi devasa bir yapıyla entelektüelin ilişkisinin bir eşitlik/denge ilişkisi olmaktan uzak olacağı, liderin şahsi olarak entelektüeli dinlemeyi tercih edeceği kadar onu dinleyeceği açıktır. Bu da nihayetinde entelektüeli anlamlı bir politik aktör olmaktan çıkarır.

Sonuç

Türkiye'de İslamcılık düşüncesinin çeşitli gelişim aşamaları mevcuttur. Özellikle 1980'ler sonrası birçok teorik tartışmaların İslamcılık bünyesinde yapıldığı gözlemlenmektedir Söz konusu teorik tartışmalar bir taraftan da Refah Partisi'nin 1990'lardaki yükselişi ve Ak Parti'nin 2002 yılında iktidara gelişi ile pratik olarak da desteklendi. 1980 sonrası İslamcı düşünce ve pratik içerisinde fiilen bulunmuş olan Metiner'in görüşleri bu makalede üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Metiner'in 1984'den 1991'e uzanan ilk dönemindeki Klasik İslamcı çizgisi Türkiye'de gruplara, partilere ve cemaatlere dağılmış İslamcı camiayı/geniş cemaati bir araya getirmeye hasredilmişti. Çağdaş davet fıkhı kavramsallaştırması altında Metiner dağılmış grupların ortak dava şuuru içerisinden nasıl bir araya getirilebileceğini araştırmaktaydı. Kendisinden önce gelen İslamcı geleneğin oluşturduğu kavram dağarcığına, fikirlerin hiyerarşisine, araç ve amaçların bütünlüğüne riayet eden Metiner, dönem içerisinden kendi orijinal pozisyonunu özellikle İrancı pozisyona mesafe koymasıyla inşa edebilmiştir.

1991'den aşama aşama 28 Şubat dönemine oradan Ak Parti'nin kuruluşuna ve 2010'lu yılların başına kadar Metiner'in post-İslamcı/demokratik duruşu benimsediği görülmektedir. Bu aşamada Metiner İslam'ın belirli bir devlet biçimi ve ideolojiyle eşitliğinin kurulamayacağı argümanını savunmuştur. 1980'lerde oluşturduğu İslamcı cemaatin belirli bir ideolojik dizge etrafında örgütlenme çabasından radikal bir şekilde koptuğu bu dönemde Metiner demokratik siyaseti İslami kimliğin de dahil olabileceği bir vasat olarak keskin bir şekilde olumlamıştır. İslamcılık bu dönemde demokrasi içerisinde onun çizdiği sınırlar dahilinde diğer ideolojik unsurlar gibi bir unsur olarak tanımlanır. Bu tanımlanma kendisinin 1980'li yıllarda titizlikle oluşturduğu düşünce yapısından da bir vazgeçiş olarak okunabilir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren bütün düşünce çabasını demokratikleşme sorunsalına ve onun pratik sonuçlarıyla ilgilenmeye adayan Metiner'in İslamcı camiayı birleştirmek için 1980'li yıllarda ürettiği fıkıh, siyasi araç-amaç bütünlüğünün ortadan kalktığı yeni durumda yerinden edilmiştir.

'Demokratikleşme', politik ayrışma ve çatışmaların arttığı Metiner'in üçüncü döneminde artık yeterli entelektüel-siyasi zemini sağlayamamaktadır. Bu son dönemin kapsayıcı eseri *Siyasi Erdemler Risalesi*'nde Metiner kendi birinci/klasik döneminden 'nebevi siyaset', 'biat', 'Hılfu'l-Fudül' gibi bazı temaları tekrar gündeme

getirmiştir. Ancak bu temaları gündeme getirirken birinci dönemine benzer şekilde bir ideolojik sentez arayışı içerisinde olmamış, belirli kavramların bir araya getirildiği bir senkretizme varılmıştır. Metiner terk ettiği Klasik İslamcı çizgiye dönmemiş, üçüncü döneminde bambaşka bir siyaset arayışında olmuştur. Türk-İslam nasihatname geleneğine gönderme yaparak İslamcı siyaseti bir liderlik/hükümdarlık siyasetine evirmiştir. Bu şekilde ilk dönemindeki fikri sentez ve hiyerarşiye dönmemiş ve evrensel-seküler bir fikri çatı olan demokrasiyi de göreceleştirmiş ve ikincilleştirmiştir.

Mehmet Metiner düşüncesi 1980'li yıllardan 2020'lere uzanan İslamcılığın kırk yıllık geçmişinde karakteristik bir düşünce olarak ele alınırsa bu dönemde İslamcılık düşüncesinin de çeşitli aşamalardan geçtiği müşahede edilebilir. Kırk yılı aşkın süre içerisinde entelektüel zeminde birçok değişimlerin, kaymaların, yeniden ifade etmelerin, çelişkilerin, sentez ve senkretizmlerin yaşanması beklenebilir. Metiner düşüncesi bu açıdan oldukça verimli bir düşünce olup onun görüşleri Türkiye'de İslamcılık fikriyatı kanonuna çeşitli karşılaştırma ve yan yana getirmelerle beraber yeni yapılacak çalışmalar ışığında dahil edilmelidir.

KAYNAKLAR

Bayat, A. (1996). The Coming of a Post-Islamist Society, Critique. Critical Middle East Studies, 5(9), 43-52.

Bayat, A. (2015). İslam›ı Demokratikleştimek: Toplumsal Hareketler ve Post-İslamcı Dönüş. İletişim Yayınları.

Çayır, K. (2008). Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çiçek. D. (1997). Postmodernizmin İslamcılar Üzerindeki Etkisi. Rey Yayıncılık

Ensari, A. İ. (1994). Ehlü'l-Hal ve'l-Akd. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi (10) (539-41). Türkiye Diyanet Vakfı.

Erdoğan, R. T. (2022). Cumhurbaşkanı Erdoğan gençlerle buluşmasında açıkladı: Muhafazakar devrimci kime denir? Yeni Şafak. Erişim adresi: https://www.yenisafak.com/gundem/muhafazakar-devrimci-ne-demek-muhafazakar-devrimci-kime-denir-cumhurbaskani-erdogan-acikladi-3865998.

Foss, S. (2009). Rhetorical Criticism : Exploration and Practice. Waveland Press.

Frey, L., Botan, C., Fridman, P., Kreps, G. (1991). Investigating Communication : An Introduction to Research Methods. Prentice Hall.

Hallaq, W. (2012). The Impossible State: Islam, Politics, and Modernity's Moral Predicament. Columbia University Press.

İnsel, A. (2020). Erdoğanizm: El Arttıran Keyfilik Yönetimi. Birikim. Erişim adresi: https://birikimdergisi.com/haftalik/10188/erdoganizm-el-arttiran-keyfi.

Köseoğlu, T. (2019). Islamists and the state: Changing discourses on the state, civil society and democracy in Turkey. Turkish Studies, 20(3), 323-350.

Küçükağa, Ö. (2012). Hasan El-Benna'nın İslam›ı Toplumda Yeniden Hakim Kılma Mücadelesi. İçinde Hasan el-Benna ve müslüman kardeşler uluslararası sempozyum (2) (11-50). Medeniyet İlim Kültür ve Dayanışma Derneği & Genç Birikim Derneği.

Metiner, M. (1987). Yeni Bir Dünyaya Uyanmak. Seçkin Yayıncılık.

Metiner, M. (1989). Şafakta 10 Gün-İran Notları. Birim Yayınları.

Metiner, M. (1990). Sorunlarımızı Konuşmak. Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Metiner, M. (1991). Kardeşlik Çağrısı. Risale Yayınları.

Metiner, M. (1999). İdeolojik Devletten Demokratik Devlete: Zamanın ruhunu anlamak. Beyan Yayınları.

Metiner, M. (2004a). Cennet Düşü: İdeolojik Devletten Demokratik Devlete. Günizi Yayıncılık.

Metiner, M. (2004b). Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi. Doğan Kitapçılık.

Metiner, M. (2011). Devletin Beka Sorunu: Hedef İç Savaş Mı? Yakın Plan Yayınları.

Metiner, M. (2015). Palamut Mesihi: Alamut Kalesi'nden Pensilvanya'ya Cemaatin İç Yüzü. Elips Kitapları.

Metiner, M. (2020). Siyasi Erdemler Risalesi. Sahi Kitap.

Pala, İ. (2006). Nâsihatname. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi (32) (409-410). Türkiye Diyanet Vakfı.

Roy, O. (1994). Siyasal İslam'ın İflası, Metis Yayınları.

Türk, H. B. (2012). Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi. İletişim Yayınları.

Yıldız, N. (1990). Bey'at (Biat). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1) (177-78). Risale Yayınları.

Zengin, E. (2021). Akıncılar Hareketi: 1970'lerde İslamcı Gençliğin Oluşumu ve Eylem. İletişim Yayınları.